ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Lexicographic Bulletin

Vol 26 (2012)

Lexicographic Bulletin

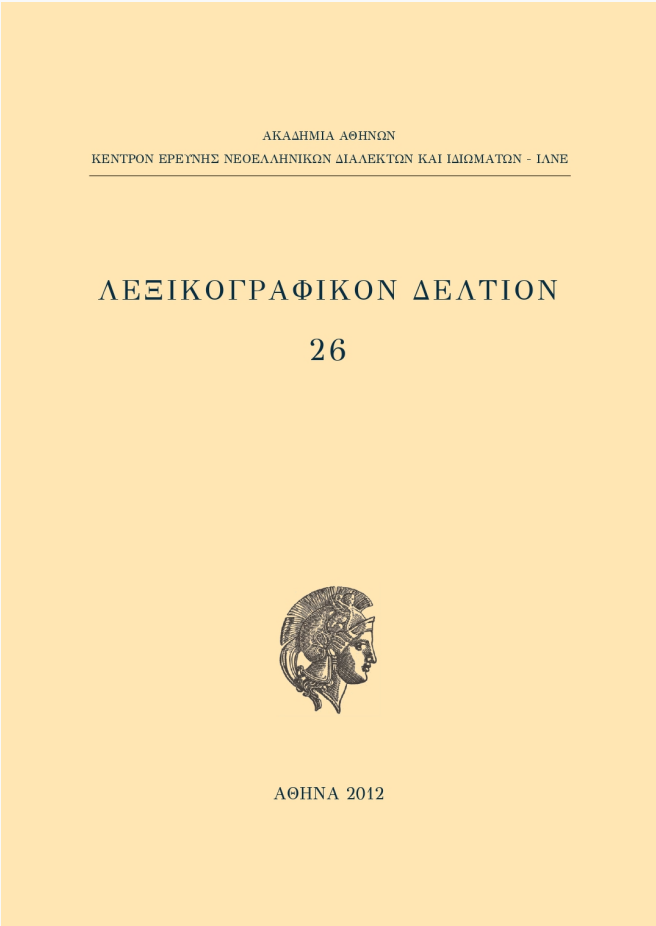

The phonetic transcription of the Modern Greek dialects

Io Manolessou, Stamatis Beis, Christina Bassea-Bezantakou

doi: 10.12681/ld.38220

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 03/02/2026 22:50:40

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΛΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΑΘΗΝΑ 2012

26

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 26

© Copyright 2012: Ακαδημία Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ-ΙΛΝΕ
Αλεξάνδρου Σούτσου 22, 106 71 Αθήνα
www.academyofathens.gr/ilne

Επιμέλεια έκδοσης:
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΕΝΔΙ
ΙΩ ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ, Ερευνήτρια
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ, Ερευνήτρια
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ερευνήτρια

© Copyright 2012: Académie d'Athènes
CENTRE DE RECHERCHES DES DIALECTES GRECS MODERNES – ILNE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES
Alexandrou Soutsou 22, Athènes 106 71
www.academyofathens.gr/ilne

Comité de redaction:
CHRISTINA BASSEA-BEZANTAKOU, Directrice du Centre
IO MANOLESSOU, Chercheuse
GEORGIA KATSOUDA, Chercheuse
MAGDALINI KONSTANTINIDOU, Chercheuse

ISSN: 0400-9169
ISBN: 978-960-404-249-4
e-ISSN: 2945-2759

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 1
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου

Το *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς* ως ιστορικό λεξικό 9-76
Ιώ Μανωλέσσου

Διαλεκτική λεξικογραφία: επισκόπηση και ζητήματα 77-160
Γεωργία Κατσούδα

Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων
και ιδιωμάτων 161-222
Ιώ Μανωλέσσου, Στ. Μπέης και Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου

Λεξικογραφική προσέγγιση της σημασίας.
Η θέση του *ΙΛΝΕ* 223-278
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου

Οι πηγές του *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 279-382
Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου και Αικατερίνη Τζαμάλη

Η χρήση των λογοτεχνικών παραδειγμάτων στα λεξικά:
η περίπτωση του *ΙΛΝΕ* 383-406
Χρυσούλα Καραντζή-Ανδρειωμένου

Το ονοματολογικό υλικό του *ΙΛΝΕ* 407-432
Άγγελος Αφρουδάκης

Διαλεκτική λεξικογραφία: ελληνική βιβλιογραφία 433-561
Γεωργία Κατσούδα

CONTENTS

Prologue 5
Christina Bassea-Bezantakou

The Historical Dictionary of Modern Greek
as a historical dictionary 9-76
Io Manolessou

Dialect lexicography: overview and issues 77-160
Georgia Katsouda

The phonetic transcription of the Modern Greek dialects 161-222
Io Manolessou, St. Beis and Chr. Bassea-Bezantakou

A lexicographical approach to meaning and sense.
The position of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 223-278
Christina Bassea-Bezantakou

The sources of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 279-382
Magdalini Konstantinidou and Ekaterini Tzamali

The use of literary examples in dictionaries:
the case of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 383-406
Chryssoula Karantzi-Andreiomenou

The onomatological material of the *Historical Dictionary*
of Modern Greek 407-432
Angelos Afroudakis

Bibliography of Modern Greek dialectal lexicography 431-561
Georgia Katsouda

Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Ι. Μανωλέσσου, Σ. Μπέης και Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου

A basic principle in making phonetic transcriptions is that whenever possible they should be readable.

D. Abercrombie, «The Recording of Dialect Material», 234.

ABSTRACT

The present paper discusses the phonetic transcription methods applied in the *Historical Dictionary of Modern Greek* and in Modern Greek dialectology in general. It provides a categorisation of the available transcriptions systems, an overview of transcription practice for each MG dialect, and a discussion of the main transcription problems in oral and written dialectological sources. It presents and justifies the principles and solutions adopted by the *Historical Dictionary* for the transcription of dialect material, and also offers correspondence tables for the phonetic symbols adopted in the major dialectological studies for each dialect as compared to the symbols of the *Historical Dictionary* and of the IPA.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη στοχεύει να προσφέρει μια αναλυτική παρουσίαση των συστημάτων και πρακτικών μεταγραφής των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών από τις απαρχές της νεοελληνικής διαλεκτολογίας ως σήμερα. Αφορμή και επίκεντρο της παρουσίασης είναι η λεξικογραφική πρακτική του *ΙΛΝΕ*, το οποίο καλείται να προσφέρει μια ολοκληρωμένη μεθοδολογική και πρακτική πρόταση αναφορικά με την φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων. Συζητούνται οι μέθοδοι μεταγραφής διαλέκτων στην διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, οι δυσκολίες, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της καθεμιάς, και τεκμηριώνονται βάσει παραδειγμάτων οι λύσεις που τελικά υιοθετήθηκαν στο *ΙΛΝΕ*. Στην τελευταία ενότητα παρέχονται πίνακες αντιστοίχισης, ανά διάλεκτο, των φωνητικών συμβόλων που έχουν χρησιμοποιηθεί στις μείζονες διαλεκτολογικές μελέτες, εν συγκρίσει προς τον ειδικό συμβολισμό του *ΙΛΝΕ* και προς το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο.

2. Συστήματα μεταγραφής διαλέκτων

Η πιστή γραφηματική απόδοση της φυσικής ομιλίας[1] επιτυγχάνεται με διάφορα συστήματα συμβολισμού, τα οποία μπορούν να χωρισθούν σε δύο ευρείες κατηγορίες (βλ. αναλυτικά Richter 1982,

1. Φυσικά εδώ γίνεται λόγος μόνο για φωνογραφικά συστήματα, όπου δηλαδή στόχος είναι η γραφηματική απόδοση της ηχητικής πλευράς του γλωσσικού μηνύματος, του σημαίνοντος (φωνήματα, φθόγγοι, υπερτεμαχιακά χαρακτηριστικά), και όχι για λογογραφικά/ιδεογραφικά συστήματα, όπου στόχος είναι η γραφηματική απόδοση του σημαινομένου (έννοιες και σημασίες) – δεν αναφερόμαστε δηλαδή σε γραφικά συστήματα, όπως το κινεζικό ή το ιερογλυφικό. Δεν ενδιαφέρουν αυτή

Schiefer και Pompino-Marschall 1996 και Kemp 2006[2]): α) αλφαβητικά, όπου επιδιώκεται η αντιστοίχιση φθόγγων με γραφήματα, συνήθως προερχόμενα από υπαρκτά αλφάβητα γλωσσών και β) μη αλφαβητικά («αναλφαβητικά»), όπου η αντιστοίχιση γίνεται όχι προς φθόγγους αλλά προς αρθρωτικά ή ακουστικά χαρακτηριστικά του λόγου, συμπεριλαμβανομένων και υπερτεμαχιακών χαρακτηριστικών, όπως επιτονισμός, ύψος κ.λπ. Τα αλφαβητικά συστήματα μπορούν να διαφοροποιηθούν περαιτέρω σε «μονοτυπικά» συστήματα, όπου σε κάθε φθόγγο αντιστοιχεί ένα ξεχωριστό σύμβολο, και σε «διακριτικά» συστήματα, όπου ορισμένοι φθόγγοι θεωρούνται βασικοί/κανονικοί, έχοντας δικό τους σύμβολο, ενώ οι υπόλοιποι θεωρούνται παραλλαγές ή τροποποιήσεις αυτών και συμβολίζονται με την χρήση διακριτικών (π.χ. «καπελάκια», haček, τελείες, υπογραμμίσεις, υφέν κ.λπ.) επί των βασικών συμβόλων.

Πέραν των δύο αυτών αλφαβητικών συστημάτων, υπάρχει βέβαια και η συμβατική ιστορική ορθογραφία, η οποία είναι κατά βάσιν (ή ήταν στην αφετηρία της) φωνολογική, δηλαδή στοχεύει στην διάκριση, μέσω της γραφής, φθόγγων οι οποίοι έχουν διαφοροποιητική λειτουργία για το γλωσσικό μήνυμα, αλλά και στην μετάδοση πληροφοριών που δεν ανήκουν αποκλειστικά στο φωνητικό/φωνολογικό επίπεδο, προς διευκόλυνση της επικοινωνίας (πληροφορίες μορφολογικές, ετυμολογικές, σημασιολογικές).

Είναι προφανές ότι η διαλεκτολογική έρευνα δεν μπορεί να αρκεσθεί στην ιστορική ορθογραφία, αφού για την επαρκή περιγραφή των

την ανάλυση επίσης τα συλλαβογραφικά συστήματα (όπως π.χ. το ιαπωνικό αλφάβητο ή η Γραμμική Β΄), όπου η αντιστοίχιση γίνεται μεταξύ συμβόλων και συλλαβών, διότι στα συστήματα αυτά δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί πιστότητα στην καταγραφή του φωνουμένου μηνύματος και άρα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για γλωσσολογικούς στόχους φωνητικής περιγραφής. Γενικά για τα διάφορα είδη συστημάτων γραφής και την σχέση τους με το ΔΦΑ και την συμβατική ορθογραφία βλ. Rogers (2005, κεφ. 14).

2. Συστήματα μεταγραφής διαλέκτων

διαλεκτικών γλωσσικών συστημάτων απαιτούνται επιπλέον πληροφορίες στο φωνητικό επίπεδο τις οποίες η ιστορική ορθογραφία δεν δύναται να αποδώσει, καθώς τα διαλεκτικά συστήματα περιέχουν τόσο φθόγγους όσο και φωνολογικές αντιθέσεις που δεν υπάρχουν στο γλωσσικό σύστημα για το οποίο το αλφαβητικό ορθογραφικό σύστημα έχει αρχικά επινοηθεί. Για τον λόγο αυτό, από τις απαρχές της επιστήμης της διαλεκτολογίας τον 19ο αι. αναπτύχθηκαν διάφοροι τρόποι πιστότερης φωνητικής απόδοσης με την χρήση ειδικού συμβολισμού.

Παραδόξως, το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (ΔΦΑ), ο αποτελεσματικότερος σήμερα τρόπος φωνητικής μεταγραφής, αναπτύχθηκε αρχικά για εντελώς διαφορετικούς σκοπούς (την ενίσχυση της διδακτικής ξένων γλωσσών)[2], και χρησιμοποιήθηκε σχετικά αργά στην διαλεκτολογική παράδοση, η οποία διεθνώς επέμεινε στην χρήση διακριτικών συστημάτων, διαφορετικών ανά γλώσσες. Έτσι η γερμανική διαλεκτολογία στηρίχτηκε στο διακριτικό αλφαβητικό σύστημα γνωστό ως Teuthonista, από το όνομα του διαλεκτολογικού περιοδικού που το καθιέρωσε (βλ. σχετικά Teuchert 1924-1925, Wiesinger 1964α, Wiesinger 1964β), σύστημα που και σήμερα γνωρίζει γενική αποδοχή στον γερμανόφωνο χώρο, εις βάρος του ΔΦΑ.[3] Με ορισμένες τροποποιήσεις, το σύστημα αυτό χρησιμοποιήθηκε και στην ιταλική διαλεκτολογία, γνωστό ως σύστημα Ascoli (από το όνομα του μεγάλου γλωσσολόγου που το εφάρμοσε στο επιστημονικό περιοδικό *Archivio Glottologico Italiano*) και καθιερώθηκε χάρη στην χρήση του στον Γλωσσικό Άτλαντα της Ιταλίας και της Ελβετίας (*AIS*- βλ. Pop 1950: 488, 580). Στην ίδια ευρύτερη ομάδα ανήκει και το επίσης διακριτικό αλφαβητικό σύστημα του *Atlas Linguistique de la France* (*ALF*)

2. Βλ. *Handbook* (194-197)· Schiefer και Pompino-Marschall (1996: 1585-1586) και Kemp (2006[2]: 407).

3. Schiefer και Pompino-Marschall (1996: 1589). Βλ. Everson *et al*. (2011) για μια επισκόπηση των διαλεκτικών λεξικών και ατλάντων που το χρησιμοποιούν.

που χρησιμοποίησε ο Jules Gilliéron (αλφάβητο Rousselot-Gilliéron, δημιουργημένο το 1887 από τον «πατέρα» της πειραματικής φωνητικής αββά Rousselot), το οποίο έχει επικρατήσει στην γαλλική διαλεκτολογική παράδοση και τα γαλλικά διαλεκτικά λεξικά (Pop 1950: 44, Rézeau 1990: 1470).[4]

Η προτίμηση της διαλεκτολογίας για τα διακριτικά συστήματα είναι ως ένα σημείο αναμενόμενη, με δεδομένο ότι η βασική λογική του ΔΦΑ είναι η αντικειμενική και ανεξάρτητη από συγκεκριμένη γλώσσα περιγραφή, κατά την οποία κάθε φθόγγος θα διαθέτει δικό του σύμβολο, δηλαδή πρόκειται για μια λογική κατά βάσιν «μονοτυπική»· αντίθετα η διαλεκτολογία λειτουργεί συνήθως (ή τουλάχιστον λειτουργούσε για δεκαετίες) με συγκριτική οπτική, στοχεύοντας να περιγράψει το υπό εξέτασιν γλωσσικό σύστημα αναφορικά προς κάποιο άλλο: αυτό της κοινής γλώσσας/νόρμας από την οποία η διάλεκτος αποκλίνει, κάτι για το οποίο τα διακριτικά συστήματα φωνητικής απόδοσης ήταν εξ ορισμού καταλληλότερα. Επιπλέον, η συγκριτική οπτική της διαλεκτολογίας είναι «ενδογλωσσική», και άρα ένα σύστημα όπως το ΔΦΑ, το οποίο αποσκοπούσε στην ανάπτυξη της δυνατότητας διαγλωσσικών συγκρίσεων κρινόταν ως ένα βαθμό περιττό.[5]

Ένας άλλος βασικός λόγος για την σχετική αποστασιοποίηση της διαλεκτολογίας από το σύστημα περιγραφής του ΔΦΑ ήταν η επιστημονική σύνδεση του κλάδου αυτού της γλωσσολογίας με τον

4. Για τα διαφορετικά σύμβολα των συστημάτων αυτών και τις ανά γλώσσες αντιστοιχίες τους βλ. συγκεντρωτικά τον πλήρη οδηγό των Pullum και Ladusaw (1996).

5. Ο Bergounioux (1992: 11) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Amour du terroir contre cosmopolitisme, inventaire des particularismes locaux contre représentation universelle, la linguistique de l'oral en France se sépare en deux écoles qui ne se confondront plus : la dialectologie, centrée sur le domaine roman, d'une part, et la description des réalisations du français, comparé aux autres langues, d'autre part. La division des études linguistiques entre deux alphabets phonétiques, entre deux types d'institution [...] reflète jusqu'à nos jours cette dichotomie»,

2. Συστήματα μεταγραφής διαλέκτων

«μητρικό» κλάδο της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας, ο οποίος ακόμα και σήμερα δεν υιοθετεί τον συμβολισμό αυτό, προτιμώντας μια σειρά παραδοσιακώς καθιερωμένων γραφηματικών αναπαραστάσεων, ειδικών για κάθε γλώσσα (βλ. ενδεικτικά τα συστήματα συμβολισμού των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών στο Clackson (2007: xiv-xvii). Η μη χρησιμοποίηση του ΔΦΑ στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι ο κλάδος αυτός είχε ήδη αναπτυχθεί σημαντικά, δημιουργώντας δική του παράδοση, πριν την πρόοδο της δομιστικής γλωσσολογίας και την καθιέρωση του ΔΦΑ, αλλά κυρίως στο γεγονός ότι η ινδοευρωπαϊκή ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία έχει ως κύριο αντικείμενό της γλωσσικές μορφές του παρελθόντος, για τις οποίες δεν υφίστανται φυσικά πρωτογενείς ηχητικές μαρτυρίες, αλλά αποκλειστικώς γραπτά τεκμήρια, ενίοτε μάλιστα σε συστήματα γραφής (όπως η Γραμμική Β΄) ελάχιστα πρόσφορα για την απόδοση φωνητικών χαρακτηριστικών· κατά συνέπεια, η όποια απόπειρα ακριβούς φωνητικής μεταγραφής τους θα ήταν μάταιη, και τα γραφήματα της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας θα πρέπει ως ένα βαθμό να λαμβάνονται ως αφηρημένοι συμβολισμοί που δεν αντιστοιχούν σε συγκεκριμένη αρθρωτική/ ακουστική πραγματικότητα.[6]

Η επιστημονική σύνδεση της διαλεκτολογίας με την ιστορική γλωσσολογία δημιουργεί και έναν επιπλέον λόγο για την επίδοση των διακριτικών συστημάτων μεταγραφής έναντι του ΔΦΑ: τα εν πολλοίς μονοτυπικά γραφήματα του ΔΦΑ είναι «στατικά»/«συγχρονικά», απεικονίζουν δηλαδή έναν φθόγγο από καθαρά αρθρωτική άποψη, ως έχει μέσα στα πλαίσια ενός δεδομένου φωνητικού συστήματος· αντίθετα, ο συμβολισμός μέσω διακριτικών μπορεί να εκληφθεί και ως κατά μία έννοια «διαχρονική» απεικόνιση, ως μια συμπυκνωμένη περιγραφή μιας φωνητικής μεταβολής (π.χ. ουράνωσης, ανύψωσης, εξασθένωσης κ.λπ).

6. Για το όλο πρόβλημα του «ρεαλισμού» των φωνητικών αναπαραστάσεων που προκύπτουν από την μέθοδο της επανασύνθεσης και γενικά την μεθοδολογία της ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας βλ. Fox (1995: 7-15).

3. Φωνητική μεταγραφή στην νεοελληνική διαλεκτολογία

Ήδη από τον 19ο αι., όπου πραγματοποιούνται οι πρώτες διαλεκτολογικές μελέτες νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών, γίνεται χρήση ειδικών συμβόλων για την μεταγραφή φθόγγων, τους οποίους η ελληνική ιστορική ορθογραφία δεν δύναται να αποδώσει. Έτσι π.χ. η μελέτη του Deffner για την Τσακωνική επισημαίνει (1881: 7) ότι οι προηγούμενοι ερευνητές της διαλέκτου (Deville, Thiersch κ.ά.) έκαναν το σφάλμα να χρησιμοποιήσουν για την απόδοσή της το ελληνικό αλφάβητο, επιθυμώντας να αποφύγουν «l'inconvenient grave de donner à des mots grecs un air barbare» (Deville 1866: 31), ενώ η μόνη αποτελεσματική πρακτική θα ήταν η ανάπτυξη ενός «γλωσσολογικού αλφαβήτου» (linguistisches Alphabet) ικανού να αποδώσει ακριβώς όλους τους φθόγγους της διαλέκτου. Πράγματι ο Deffner επινοεί ένα τέτοιο σύστημα, βασισμένο στο λατινικό αλφάβητο, με ορισμένα επιπλέον διακριτικά σύμβολα για ειδικές κατηγορίες συμφώνων (δασέα, ουρανικά, ανακεκαμμένα). Το σύστημα αυτό δεν επέδωσε στην μελέτη της Τσακωνικής, καθώς οι νεότεροι μελετητές χρησιμοποιούν είτε το ΔΦΑ (από την δεκαετία του '80 και μετά, ακολουθώντας το πρότυπο περιγραφής του Χαραλαμπόπουλου 1980· βλ. και Λιόσης 2007) είτε το διακριτικό σύστημα που εφάρμοσε ο Θ. Κωστάκης στα θεμελιώδη έργα του (Κωστάκης 1951 και 1986-1987).

Αντίστοιχα, ο Οικονομίδης περιγράφοντας το φωνητικό σύστημα της ποντιακής διαλέκτου (Oeconomides 1907: 1) επισημαίνει ότι αυτό περιέχει τόσο φωνηεντικούς όσο και συμφωνικούς φθόγγους που δεν υφίστανται στην Νέα Ελληνική· το σύστημα που υιοθετεί ο ίδιος είναι βασισμένο στο ελληνικό αλφάβητο με επιπλέον διακριτικά τόσο για τα φωνήεντα όσο και για τα σύμφωνα. Πριν από αυτόν, ήδη από το 1885 το περιοδικό *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* είχε αναπτύξει ένα παρόμοιο σύστημα για την Ποντιακή, και πάλι βασισμένο στο ελληνικό αλφάβητο: «Πρὸς γραφὴν τῶν ἐν Πόντῳ διαλέκτων θὰ μεταχειριζώμεθα τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν ταῖς διαλέκτοις ταύταις ὑπάρχουσι φθόγγοι τινες μὴ ὑπάρχοντες καὶ ἐν τῇ νέᾳ

3. Φωνητική μεταγραφή στην νεοελληνική διαλεκτολογία

Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, πρὸς παράστασιν αὐτῶν θὰ μεταχειριζώμεθα γράμματα σεσημασμένα ἢ κατά τινα τρόπον συντεθειμένα, καθὼς καὶ δύο ξένα γράμματα» (Παρχαρίδης 1885: 27). Το αρχικό αυτό σύστημα του Οικονομίδη δεν καθιερώθηκε, καθώς απομακρυνόταν αρκετά από την συμβατική ορθογραφία (π.χ. φθογγόσημα <π̇, τ̇, κ̇> με άνωθεν τελεία για τα ηχηρά [b, d, g]).[7] Αντ' αυτού για την περιγραφή της Ποντιακής χρησιμοποιείται συνήθως το διακριτικό σύστημα του Α. Παπαδόπουλου, αρκετά πιο κοντά στο αρχικό σύστημα του Παρχαρίδη (1885), το οποίο εφαρμόστηκε στην γραμματική και το λεξικό της Ποντιακής (Παπαδόπουλος 1955, 1958) αλλά και (με κάποιες διαφορές) στο *ΙΛΝΕ*, του οποίου ο Α.Α. Παπαδόπουλος διετέλεσε επί πολλά έτη διευθυντής. Το ΔΦΑ για την Ποντιακή εφαρμόστηκε συστηματικά με τις μελέτες των Χατζησαββίδη (1985) και Drettas (1997).

Οι διάλεκτοι της Κάτω Ιταλίας αποτελούν διαφορετική περίπτωση, καθώς οι πρώτοι ερευνητές τους (Comparetti, Morosi, Pellegrini) χρησιμοποίησαν το ιταλικό αλφάβητο και τις συμβάσεις του (π.χ. zz = [ts], c = [ʧ], gl = [ʎ]), αδέσμευτοι από την ελληνική γραπτή παράδοση, εφόσον επρόκειτο για καθαρά προφορικά ιδιώματα σε ιταλόφωνο περίγυρο. Ο σημαντικότερος ερευνητής των ιδιωμάτων αυτών,

7. Η χρήση του συμβολισμού αυτού, δηλ. της τελείας πάνω από τα <π, τ, κ> και <β, δ, γ> για την δήλωση των φθόγγων [b, d, g] στην ελληνική ήταν μια συνήθης γραφηματική σύμβαση της ορθογραφίας ήδη από τις αρχές του 19ου αι. στο φαναριώτικο περιβάλλον της Κωνσταντινούπολης και των παραδουνάβιων ηγεμονιών της Μολδοβλαχίας, στο οποίο ανήκε ο Οικονομίδης (καθηγητής της Μεγάλης του Γένους Σχολής). Πβ. την περιγραφή του ελληνικού αλφαβήτου στην γραμματική του Μ. Σχινά (Schinas 1829: 3-4): «δ comme *th* dans le mot anglais *th*us… surmonté d'un point il sert à exprimer la lettre *d* dans des mots étrangers: *δ̇ιβάνι*, divan» και «C'est cette combinaison de *μπ* ou *π* surmonté d'un point qui sert à exprimer le *b* des mots étrangers et nationaux: *μπαρόνος* ou *π̇αρόνος*, baron». Ο συμβολισμός αυτός απαντά επίσης σε χειρόγραφες διαλεκτικές καταγραφές του 19ου αι. προερχόμενες από τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως (βλ. Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο).

ο G. Rohlfs, ήταν ταυτόχρονα και μεγάλος ρομανιστής και άρα εξοικειωμένος με το σύστημα Ascoli· και αυτός εφάρμοσε για την περιγραφή των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας ένα διακριτικό σύστημα βασισμένο στο λατινικό αλφάβητο, με επιπλέον ελληνικά γραφήματα για φθόγγους που η ιταλική γλώσσα δεν διαθέτει (π.χ. <θ, δ>). Η χρήση του ελληνικού αλφαβήτου για τα ιδιώματα αυτά καθιερώθηκε κυρίως μέσω του *ΙΛΝΕ* και παγιώθηκε από τον συντάκτη του *ΙΛΝΕ* Α. Καραναστάση, ο οποίος συνεισέφερε και το μεγάλο λεξικό των ιδιωμάτων αυτών (Καραναστάσης 1984-1992). Το ΔΦΑ χρησιμοποιήθηκε αρχικά σε διατριβές κατά την δεκαετία του '80 και του '90 (Profili 1983, Katsoyannou 1995) και έκτοτε χρησιμοποιείται συστηματικά (π.χ. Coutsougera και Katsoyannou 2011, Romano 2011).

Τα ιδιώματα της Καππαδοκίας γράφονταν με το ελληνικό αλφάβητο ήδη από τις πρώτες σχετικές μελέτες (Καρολίδης, Αλεκτορίδης, Αρχέλαος κ.λπ.). Ο συστηματικότερος μελετητής τους R.M. Dawkins σημείωνε χαρακτηριστικά (1916: 39): «In order not to give the words a stranger aspect than is absolutely necessary, it seemed better to use Greek rather than Latin characters, despite some good precedents for the contrary practice». Είναι προφανές ότι οι ισχυρές αλλοιώσεις που είχαν υποστεί τα ιδιώματα αυτά λόγω της μακραίωνης απομόνωσής τους αλλά και της έντονης επίδρασης της τουρκικής γλώσσας, είχαν οδηγήσει σε διαλεκτικούς τύπους αισθητά απομακρυσμένους από την Κοινή Νέα Ελληνική, η μεταγραφή των οποίων με το λατινικό αλφάβητο θα οδηγούσε σε πλήρη αδυναμία αναγνώρισής τους χωρίς τα επιπλέον στοιχεία που μπορεί να παράσχει η ιστορική ορθογραφία. Αργότερα, και με την ίδια λογική, η μελέτη του Ανδριώτη (1948) δημιούργησε ένα πρότυπο μεταγραφής σε διακριτικό σύστημα βασισμένο στο ελληνικό αλφάβητο, το οποίο ακολουθήθηκε σε όλη την σειρά εκδόσεων του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών. Πρόσφατοι μελετητές (βλ. π.χ. Janse 2004, 2011) υιοθετούν αντ'αυτού ένα διακριτικό σύστημα βασισμένο στο λατινικό αλφάβητο.

Για τον κυρίως ελλαδικό χώρο δημιουργήθηκε σταδιακά η τάση να χρησιμοποιούνται διακριτικά συστήματα βασισμένα στο λατινικό

3. Φωνητική μεταγραφή στην νεοελληνική διαλεκτολογία

αλφάβητο από ξενόγλωσσους μελετητές (π.χ. Kretschmer 1905 για το ιδίωμα της Λέσβου, Pernot 1907 για το ιδίωμα της Χίου, Höeg 1925-1926 για το ιδίωμα των Σαρακατσάνων, Pernot 1934 για την Τσακωνική)[8] και διακριτικά συστήματα βασισμένα στο ελληνικό αλφάβητο από Έλληνες μελετητές (π.χ. Μπουντώνας 1892 για το ιδίωμα Βελβεντού, Ψ'άλτης 1905 για το ιδίωμα Σαράντα Εκκλησιών, Τζάρτζανος 1909 για το θεσσαλικό ιδίωμα, Παπαδόπουλος 1926 για τα βόρεια ιδιώματα, Παντελίδης 1929 για τα δωδεκανησιακά ιδιώματα, Ανδριώτης 1930 για το ιδίωμα της Ίμβρου, Tsopanakis 1940 για τα ιδιώματα της Ρόδου). Καταλυτική ήταν στον τομέα αυτό η επίδραση του *ΙΛΝΕ* και του δικού του διακριτικού συστήματος βασισμένου πάνω στο ελληνικό αλφάβητο, το οποίο εφαρμόστηκε από τους περισσότερους έλληνες μελετητές καθώς αρκετοί υπήρξαν συντάκτες του (Ψ'άλτης, Παντελίδης, Ανδριώτης, Καραναστάσης, Α. Παπαδόπουλος κ.ά.).

Σημαντικό σταθμό στην φωνητική μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων απετέλεσαν οι εργασίες του B. Newton, αρχικά για την Κυπριακή (1967, 1972α) και κατόπιν για το σύνολο των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών, με την εξαίρεση των πιο περιφερειακών (Newton 1972β). Στις μελέτες του αυτές ο Newton, υιοθετώντας το θεωρητικό μοντέλο της γενετικής φωνολογίας, προσέφερε μια ακριβή φωνολογική μεταγραφή των νεοελληνικών διαλέκτων, με σύμβολα σαφώς καθορισμένα βάσει αρθρωτικών παραμέτρων. Ούτε και αυτός όμως δεν χρησιμοποίησε το ΔΦΑ, επιλέγοντας ένα διακριτικό σύστημα βασισμένο στο λατινικό αλφάβητο. Για παράδειγμα, στο σύστημα του Newton (βλ. και ενότητα 6) τα σύμβολα [δ, γ, t^s, d^z, č, š, ž, l′, n′, s′, z′, k′, g′, x′, γ′, ä, ü, ö] αντιστοιχούν στα εξής σύμβολα του ΔΦΑ: [ð, ɣ, ts, dz, tʃ, ʃ, ʒ, ʎ, ɲ, ɕ, ʑ, c, ɟ, ç, ʝ, æ, ø, y]. Η πρώτη εφαρμογή του ΔΦΑ στην

8. Εξαίρεση αποτελούν οι Mirambel (1927) και Blanken (1951) για τα ιδιώματα Μάνης και Κορσικής αντίστοιχα, οι οποίοι χρησιμοποιούν ένα διακριτικό σύστημα βασισμένο στο ελληνικό αλφάβητο.

νεοελληνική διαλεκτολογία εμφανίζεται στις εργασίες του Κοντοσόπουλου (1969, 1972) για την κρητική διάλεκτο.

Το ΔΦΑ άρχισε να εφαρμόζεται με συστηματικότητα κατά την δεκαετία του 1980, σε μια σειρά από διδακτορικές διατριβές που κινούνται στα πλαίσια της δομικής διαλεκτολογίας και ιδιαίτερα του λειτουργισμού (fonctionnalisme), όπως διαμορφώθηκε από τον André Martinet. Ο A. Martinet βρίσκεται πιο κοντά στις αρχές της φωνολογίας της Σχολής της Πράγας, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τον N.S. Trubetzkoy (1939) και ορίζει τα διακριτικά φωνολογικά χαρακτηριστικά με όρους της αρθρωτικής φωνητικής (Martinet 1965: 124-140). Πρόκειται για τις εξής μονογραφίες: Χαραλαμπόπουλος (1980), Kamaroudis (1982), Profili (1983[2]), Cardiolacas (1984-1985), Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985) (με παραλλαγές στο ΔΦΑ), Χατζησαββίδης (1985) – ρεύμα που ακολουθήθηκε και την επόμενη δεκαετία, π.χ. Katsoyannou (1995).

Οι μελέτες αυτές είναι στην πλειοψηφία τους διδακτορικές διατριβές και αποτελούν περιγραφές συγκεκριμένων ιδιωμάτων που ομιλούνται σε μια σαφώς περιορισμένη περιοχή. Με εξαίρεση τις εργασίες της Μ. Μαργαρίτη-Ρόγκα και του Σ. Καμαρούδη που περιγράφουν βόρεια ελληνικά ιδιώματα, οι υπόλοιπες εργασίες αφορούν σε αποκλίνουσες νεοελληνικές διαλέκτους, όπως η Τσακωνική, η Ποντιακή, η Κατωιταλική (Απουλία, Καλαβρία). Σ' αυτές τις εργασίες παρέχεται μόνον η φωνητική μεταγραφή με σύμβολα του ΔΦΑ, χωρίς ταυτόχρονη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου. Η επιλογή αυτή είναι σύμφωνη με τις αρχές της δομιστικής γλωσσολογίας, η οποία δίνει προτεραιότητα στην μελέτη του προφορικού έναντι του γραπτού λόγου και της συγχρονίας έναντι της διαχρονίας.

Θα πρέπει τέλος να αναφερθεί ότι τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται μια τάση μεταγραφής των νεοελληνικών διαλέκτων (αλλά και της Κοινής ΝΕ) με ένα εν μέρει φωνολογικό σύστημα, το οποίο συνίσταται στην αντιστοίχιση γραφημάτων του ελληνικού αλφαβήτου με γραφήματα του λατινικού, δηλ. ένα είδος Greeklish, με παραλλαγές

3. Φωνητική μεταγραφή στην νεοελληνική διαλεκτολογία

ανά συγγραφείς (π.χ. *δεν θα έρθει* <dhen tha erthei>, *έχω - έσει* <ehoeshi>). Το σύστημα αυτό χρησιμοποιείται σε ξενόγλωσσα άρθρα ελλήνων γλωσσολόγων (συνήθως με θεωρητικό προσανατολισμό), με κύριο στόχο την αναγνωσιμότητα των παραδειγμάτων από το διεθνές κοινό. Πρόκειται για έναν συμβολισμό (στην πραγματικότητα μεταγραμματισμό και όχι μεταγραφή) εντελώς ανακριβή και αδιάφορο στην φωνητική πραγματικότητα, εστιασμένο στα επίπεδα της μορφολογίας και της σύνταξης, ο οποίος δυσχεραίνει την χρήση τέτοιων εργασιών ως πηγών διαλεκτικών δεδομένων.[9]

4. Προβλήματα μεταγραφής

Όπως προέκυψε από την παραπάνω επισκόπηση, στην νεοελληνική διαλεκτολογία, όπως και στην ευρωπαϊκή, το ΔΦΑ χρησιμοποιήθηκε αρκετά όψιμα, από την δεκαετία του '80 και μετά. Γενικά η χρήση του συνδέεται με την σταδιακή καθιέρωση νέων ρευμάτων της σύγχρονης θεωρητικής γλωσσολογίας στον ελλαδικό χώρο, όπως της γενετικής φωνολογίας και της δομιστικής λειτουργικής γλωσσολογίας (βλ. και Τζιτζιλής 2000: 18). Με βάση την επισκόπηση της διεθνούς διαλεκτολογικής πρακτικής που έγινε παραπάνω, η χρήση συμβατικών διακριτικών συστημάτων στην ελληνική διαλεκτολογία θα πρέπει να θεωρείται αναμενόμενη.

Είναι βέβαια προφανές ότι για μια σοβαρή και γλωσσολογικά έγκυρη μελέτη των διαλέκτων, τα διακριτικά συστήματα μεταγραφής είναι ανεπαρκή: η γλωσσολογική φωνητική και φωνολογική έρευνα

9. Σημειωτέον ότι, όταν ο συμβολισμός αυτός χρησιμοποιείται σε διαχρονικές μελέτες, συχνά δημιουργεί «ανιστόρητες» και αντίθετες προς την πραγματικότητα απεικονίσεις, που εξισώνουν την αρχαιοελληνική προφορά με την σημερινή (π.χ. «πολεμώντας» <polemodas> όχι [polemɔ:ntas], «βουλοίμην» <vouloimin> όχι [bu:loimɛ:n]).

απαιτούν ένα σύστημα συμβολισμού ακριβές (τα σύμβολα του οποίου θα αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες αρθρωτικές ή/και ακουστικές παραμέτρους), συνεπές (τα σύμβολα του οποίου θα έχουν σταθερή αξία ανεξαρτήτως γλωσσικής ποικιλίας) και μονοσήμαντο (κάθε φθόγγος θα αντιστοιχεί σε ένα μόνο σύμβολο και κάθε σύμβολο θα αντιστοιχεί σε ένα μόνο φθόγγο). Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω του ΔΦΑ,[10] το οποίο θα πρέπει να θεωρείται απαραίτητο εργαλείο της νεοελληνικής διαλεκτολογίας.

Η εφαρμογή όμως του ΔΦΑ στην νεοελληνική διαλεκτολογία δεν μπορεί να επιτευχθεί άμεσα και αβίαστα, καθώς για την χρήση του προϋποτίθεται εμπεριστατωμένη γνώση των αρθρωτικών και ακουστικών ιδιοτήτων των υπό εξέταση διαλεκτικών ποικιλιών, κάτι που δεν υφίσταται ακόμα για την πλειοψηφία των νεοελληνικών διαλέκτων. Η συστηματική αντιστοίχιση διαλεκτικών φθόγγων με σύμβολα του ΔΦΑ συνεχίζει να αποτελεί ζητούμενο της έρευνας (βλ. σχετικά Béis και Magoula [υπό έκδ.]), για το οποίο απαιτείται: α) εμπεριστατωμένη ενόργανη φωνητική μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων και β) συνολική και συγκριτική συνεξέτασή τους για τον ακριβή προσδιορισμό, ταύτιση και κατάταξη των φωνητικών χαρακτηριστικών τους. Η κάλυψη του πρώτου από τα δύο προαπαιτούμενα ξεκίνησε από την δεκαετία του '70 (π.χ. Κοντοσόπουλος 1969, 1972) αλλά συστηματικά εφαρμόζεται μόνο τα τελευταία χρόνια (βλ. ενδεικτικά τις μελέτες των Papazachariou 2006, Trudgill 2009, Baltazani και Topintzi 2010, Armosti 2011 μεταξύ άλλων),[11] ενώ το δεύτερο μπορεί να καλυφθεί μόνο με ένα μακρόπνοο εγχείρημα όπως το *ΙΛΝΕ*.

10. Για τις βασικές αρχές που διέπουν την χρήση του ΔΦΑ βλ. αναλυτικά *Handbook*: 159-160 και Pullum και Ladusaw (1996: xxi-xxii).

11. Φυσικά δεν θα πρέπει να παραγνωρίζονται προδρομικές ενόργανες μελέτες, όπως αυτές των Pernot (1907, 1934) και Mirambel (1929), με την τεχνική της ουρανισκογραφίας (palatography), οι οποίες όμως δεν μπορούν να συναγωνισθούν σε αξιοπιστία και λεπτομέρεια αυτές που έχουν πραγματωθεί με σύγχρονα ηλεκτρονικά όργανα και αυστηρή επιστημονική μεθοδολογία.

4. Προβλήματα μεταγραφής

Συνυφασμένο με το δεύτερο αυτό προαπαιτούμενο της συγκριτικής θεώρησης είναι και το ζήτημα της επιλογής του επιπέδου φωνητικής λεπτομέρειας που είναι απαραίτητη ή επιθυμητή κατά την μεταγραφή των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών. Χωρίς συγκριτικά δεδομένα είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς αν για τους διάφορους φωνηεντικούς ή συμφωνικούς φθόγγους που εντοπίζονται κατά την έρευνα πεδίου αρκεί μια ευρεία μεταγραφή (broad transcription) στο ΔΦΑ, η οποία εν πολλοίς θα τους εξισώνει με αντίστοιχους της Κοινής ΝΕ ή με παρόμοιους φθόγγους άλλων διαλεκτικών ποικιλιών, ή αν χρειάζεται η επιλογή ενός ειδικότερου συμβόλου ή επιπλέον διακριτικού.

Η χρήση του ΔΦΑ για τις νεοελληνικές διαλέκτους ενέχει και μια σειρά από επιπλέον δυσκολίες, οι οποίες πηγάζουν από την φύση του υλικού. Σε πρώτο επίπεδο δεν περιττεύει ίσως να αναφερθούν δευτερεύοντες παράγοντες που δυσχεραίνουν την επιτυχή μεταγραφή στο ΔΦΑ και οι οποίοι σχετίζονται με τις εξωτερικές συνθήκες κατά τις οποίες γίνεται η διαδικασία της καταγραφής των πρωτογενών δεδομένων. Μια ποιοτική μεταγραφή μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο όταν και η ίδια η ηχογράφηση είναι ποιοτική, δηλ. διεξάγεται σε εργαστηριακές συνθήκες (ηχομόνωση, υψηλής πιστότητας μηχανήματα εγγραφής, μη αλληλοεπικάλυψη των ομιλητών, επανάληψη όμοιων ακολουθιών φθόγγων για επιβεβαίωση κ.ά.· βλ. Almeida και Braun 1986: 160, Leroy 1985: 8). Κάτι τέτοιο όμως είναι δύσκολο να εξασφαλισθεί με τις συνήθεις τεχνικές συλλογής ρέοντος προφορικού λόγου, κατά τις οποίες ο πληροφορητής απαιτείται να βρίσκεται σε όσο το δυνατόν φυσικότερο περιβάλλον, ώστε να μην επηρεάζεται η απόδοσή του (παρουσία συνομιλητών, εξωτερικοί χώροι, μη παρέμβαση του ερευνητή στην ροή των λεγομένων).

Το βασικότερο όμως ζήτημα είναι ότι, εφόσον τα διαλεκτικά δεδομένα προέρχονται από έρευνες πεδίου και καταγραφή φυσικού λόγου, η ποιότητά τους εξαρτάται από τις ικανότητες και γνώσεις φωνητικής του συλλογέα (König 1988, Kerswill και Wright 1990). Για να μπορεί να επιτύχει μια ορθή μεταγραφή στο ΔΦΑ ο συλλογέας

χρειάζεται να έχει όχι μόνο ευαίσθητη ακοή, αλλά και συστηματικές γνώσεις αρθρωτικής φωνητικής, ώστε αφενός μεν να είναι εξασκημένος στην ακρόαση και ταύτιση φθόγγων που δεν υπάρχουν στο δικό του φωνητικό σύστημα, και αφετέρου να είναι ικανός να «μεταφράζει» τα ακουστικά ερεθίσματα στις αρθρωτικές κινήσεις που απαιτούνται για την παραγωγή τους, και έτσι να επιλέγει το κατάλληλο σύμβολο του ΔΦΑ, το οποίο είναι οργανωμένο με βάση αρθρωτικές παραμέτρους (για το θέμα βλ. αναλυτικά Almeida και Braun 1982: 598-599, 1986: 159, Schiefer και Pompino-Marschall 1996: 1584). Αυτό, για το παρελθόν τουλάχιστον, ήταν σπάνιο, και κατά συνέπεια οι περισσότερες καταγραφές διαλεκτικού λόγου προερχόμενες από παλαιότερες δεκαετίες, δηλ. το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου του *ΙΛΝΕ* αλλά και τα περισσότερα παλαιότερα και σύγχρονα διαλεκτικά λεξικά και γλωσσάρια, παρέχουν μια ερασιτεχνική (impressionistic, με την ορολογία του Abercrombie 1954) απόδοση της διαλεκτικής φωνητικής.

Και εδώ τίθεται το σημαντικό ερώτημα του κατά πόσον το υλικό αυτό, για ένα μείζον διαλεκτολογικό εγχείρημα όπως το *ΙΛΝΕ*, θα πρέπει απλώς να απορριφθεί συλλήβδην ως μη καλύπτον τα προαπαιτούμενα επιστημονικής εγκυρότητας, ή αν θα πρέπει να αξιοποιηθεί, είτε παρατιθέμενο «ως έχει», είτε με προσπάθεια ερμηνείας και μετάφρασης του ερασιτεχνικού συμβολισμού του σε κάποιο συστηματικό φωνητικό αλφάβητο. Είναι προφανές ότι η πρώτη λύση θα ακύρωνε αυτομάτως το 80% του διαθέσιμου διαλεκτικού υλικού, που αποτελείται στις περισσότερες περιπτώσεις από μοναδικά ή εξαιρετικά σπάνια δεδομένα διαλεκτικών ποικιλιών που δεν ομιλούνται πλέον. Εξάλλου το *ΙΛΝΕ* δεν περιορίζει την διαλεκτολογική έρευνά του στο επίπεδο της φωνητικής, και άρα ένα υλικό έστω και αναξιόπιστο από φωνητικής πλευράς θα πρέπει ούτως ή άλλως να χρησιμοποιηθεί λόγω των μορφολογικών και σημασιολογικών πληροφοριών που προσφέρει. Είναι επίσης προφανές ότι το υλικό αυτό δεν μπορεί να παρατεθεί «ως έχει», καθώς αυτό θα συνεπαγόταν την χαώδη συμπαρουσία στο ίδιο λεξικογραφικό έργο εκατοντάδων

4. Προβλήματα μεταγραφής

ασυνεπών impressionistic συμβολισμών. Κατά συνέπεια, ένα μεγάλο μέρος του διαθέσιμου διαλεκτικού υλικού θα πρέπει ως ένα βαθμό τουλάχιστον να μεταγραφεί, με βάση όμως γραπτές και όχι ηχητικές μαρτυρίες.

Φυσικά, η μεθερμηνεία γραπτών μαρτυριών απομακρύνει την έρευνα από τα πρωτογενή δεδομένα· εφόσον όμως ακόμα και η μεταγραφή ηχητικών μαρτυριών στο ΔΦΑ αποτελεί ερμηνεία, δηλ. δευτερογενή επεξεργασία ενός μοναδικού ηχητικού γεγονότος και όχι πρωτογενές υλικό αφ' εαυτού,[12] η χρήση γραπτών μαρτυριών μπορεί να αντιμετωπισθεί ως ένα περαιτέρω βήμα αφαίρεσης στα πλαίσια της ίδιας διαδικασίας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι μπορεί να αγνοηθεί το γεγονός ότι η παρεμβολή μιας φάσης συμβατικής ερασιτεχνικής καταγραφής μειώνει αισθητά την ποιότητα των δεδομένων όσον αφορά την φωνητική έρευνα. Εξάλλου, η χρήση παλαιότερων γραπτών πηγών για την διαλεκτολογία ενέχει μια σειρά από δικά της προβλήματα (βλ. επίσης Μανωλέσσου και Μπασέα-Μπεζαντάκου [υπό έκδ.]), και συγκεκριμένα:

1) Οι παλαιότερες πηγές, είτε πρωτογενείς συλλογές γλωσσικού υλικού είτε δευτερογενείς διαλεκτολογικές μελέτες, δεν χρησιμοποιούν το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο ούτε την σύγχρονη γλωσσολογική ορολογία του πεδίου της φωνητικής και της φωνολογίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα κάποια φαινόμενα είτε να μη δηλώνονται καθόλου, είτε να δηλώνονται με κάποιο διακριτικό σύστημα που συχνά δεν εξηγείται και άρα δεν είναι πλέον κατανοητό σήμερα (αυτό ισχύει κυρίως για φθόγγους που δεν υπάρχουν στην Κοινή ΝΕ), είτε να περιγράφονται με αδόκιμη ορολογία (π.χ. «λαρυγγικός», «μέσος», «τραχύς», «απαλά σιαγονοσυριστικός») που δεν παραπέμπει σε

12. Βλ. χαρακτηριστικά Abercrombie (1954: 232): «The fact is that a transcription is not a simple recording of an utterance; it is a generalization about an utterance. The utterances are the original basic facts [...] The transcriptions embody the initial classification of, and even theorizing about, the raw material; they are not the facts themselves».

συγκεκριμένα αρθρωτικά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, διαφορετικά σύμβολα, όπως <ŝ, sʿ, s΄>, σε διαφορετικές μελέτες αποδίδουν τον ίδιο φθόγγο [ʃ], ο οποίος συχνά χαρακτηρίζεται «παχύς». Όταν μάλιστα ο φθόγγος αυτός έχει προκύψει από την ουράνωση του /x/, τότε είναι δυνατόν να συμβολίζεται και ως <χ̂>, π.χ. *ψυχ̂ή* [psiʃi]. Δεν αποκλείεται ένας όρος, που χρησιμοποιείται με τον α΄ τρόπο σε κάποια πηγή, να χρησιμοποιείται διαφορετικά σε άλλη πηγή, ακόμα και αν η περιγραφή αναφέρεται στην ίδια ή γειτονική περιοχή.

Μια χαρακτηριστική περίπτωση αντιφατικής χρήσης διακριτικού συμβολισμού στις παλαιότερες πηγές είναι τα σύμβολα των υγρών <λ, ν> συνοδευόμενα από τελεία άνω ή κάτω, δηλ. <λ̣, ν̣> ή <λ̇, ν̇>[13]. Ο συμβολισμός αυτός έχει την αφετηρία του στις περιγραφές της τσακωνικής διαλέκτου του Deffner (1881), ο οποίος απέδιδε με τα σύμβολα αυτά έναν «ανακεκαμμένο» (kakuminal) φθόγγο αντίστοιχο με αυτούς των ινδικών γλωσσών. Μεταγενέστερες έρευνες (Pernot 1934: 39) κατέδειξαν ότι ανακεκαμμένοι φθόγγοι στην τσακωνική διάλεκτο δεν υφίστανται, και ότι επρόκειτο απλώς για το φαινόμενο της απουσίας ουρανώσεως των υγρών [l, n] σε [ɭ, ɲ] προ του προσθίου φωνήεντος [i], ουράνωση που κατά τα άλλα είναι συνήθης στο ιδίωμα. Αργότερα, ορισμένοι ερευνητές εφάρμοσαν τον συμβολισμό αυτό με την ίδια λειτουργία και σε άλλα νεοελληνικά ιδιώματα, με το σκεπτικό ότι η προφορά της Κοινής ΝΕ προϋποθέτει ουράνωση των [l, n] σε [ɭ, ɲ] πριν από το [i] και άρα η απουσία αυτής πρέπει να δηλωθεί. Έτσι ο συμβολισμός αυτός υιοθετείται σε πολλές περιγραφές νεοελληνικών ιδιωμάτων είτε της κυρίως Ελλάδας (π.χ. Μπόγκας 1964 για τα ιδιώματα Ηπείρου) είτε άλλων πιο απομακρυσμένων διαλέκτων (π.χ. Κεσίσογλου 1957, Μαυροχαλυβίδης και Κεσίσογλου 1960 για τα ιδιώματα της Καππαδοκίας, Κωστάκης 1951, 1986-1987 για την Τσακωνική).

13. Για την χρήση των συμβόλων αυτών στο *ΙΛΝΕ* βλ. (νέος) *Κανονισμός Συντάξεως*, άρθρο 182.

4. Προβλήματα μεταγραφής

Εφόσον όμως η Κοινή ΝΕ, τουλάχιστον όπως ομιλείται σήμερα, δεν παρουσιάζει ουράνωση προ του προσθίου φωνήεντος [i], ο συμβολισμός αυτός είναι εντελώς περιττός και παραπλανητικός· πρόκειται απλώς για την συνήθη πραγμάτωση [l, n] των υγρών συμφώνων και όχι για κάποιον ιδιαίτερης υφής διαλεκτικό φθόγγο. Η κατάσταση περιπλέκεται περισσότερο από το γεγονός ότι ο ίδιος συμβολισμός <λ̇, ν̇> χρησιμοποιήθηκε από τον Α. Α. Παπαδόπουλο στην *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων* για να δηλώσει το ακριβώς αντίθετο φαινόμενο, δηλαδή την ιδιωματική ουρανική πραγμάτωση [ʎ, ɲ] (Παπαδόπουλος 1926: 28-30)! Αργότερα, ο συμβολισμός αυτός εφαρμόστηκε από ορισμένους ερευνητές (ενίοτε και σε λήμματα του *ΙΛΝΕ*) για να δηλώσει κάποιους πραγματικά σπάνιους ιδιωματικούς φθόγγους, και συγκεκριμένα την ανακεκαμμένη πραγμάτωση των [l, n] σε ιδιώματα της Μάνης (για τους φθόγγους αυτούς βλ. Μπασέα-Μπεζαντάκου [υπό έκδ.]).

Ακόμα χειρότερα, η παλαιότερη αντίληψη ότι η ουρανική πραγμάτωση [ʎ, ɲ] πριν από το [i] είναι γνώρισμα της Κοινής ΝΕ και η επιλογή να δηλώνεται όχι η παρουσία αλλά η απουσία της με τα σύμβολα <λ̣, ν̣> ή <λ̇, ν̇> είναι πιθανό να παραπλανήσει τον μη υποψιασμένο σύγχρονο αναγνώστη, ο οποίος μη βλέποντας κάποιο ειδικό σύμβολο, δεν συνειδητοποιεί ότι η ουρανική πραγμάτωση υπάρχει σε κάποιο ιδίωμα. Αυτό ισχύει π.χ. για την περιγραφή του ιδιώματος της Ίμβρου από τον Ανδριώτη (1930) αλλά και για την περιγραφή της Τσακωνικής του Κωστάκη, όπου αναφέρεται ρητά ότι η ουράνωση των [l, n] σε [ʎ, ɲ] πριν από το [i] δεν θα δηλώνεται καν, εφόσον είναι αναμενόμενη και όμοια με της Κοινής (1951: 33). Και στα δύο ιδιώματα η ουράνωση σε [ʎ, ɲ] πριν από το [i] είναι απολύτως κανονική, αλλά δεν φαίνεται πουθενά στις εν λόγω μελέτες.

Άλλη μια ενδεικτική περίπτωση παραπλανητικού συμβολισμού είναι η επιλογή του Pernot να χρησιμοποιήσει το διακριτικό αλφάβητο Rousselot-Gilliéron (βλ. παραπάνω) της γαλλικής διαλεκτολογικής σχολής για την φωνητική περιγραφή των ιδιωμάτων της Χίου (1907) και της Τσακωνιάς (1934). Το αλφάβητο αυτό δεν χρησιμοποιήθηκε

ποτέ έκτοτε στην ελληνική διαλεκτολογία, και τα σύμβολά του είναι εντελώς ανοίκεια στον σχετικό αναγνώστη, με αποτέλεσμα ενίοτε να παροδηγούν. Για παράδειγμα, το αλφάβητο αυτό χρησιμοποιεί τα γραφήματα <ṣ, ẓ> για την απόδοση των οδοντικών τριβομένων [θ, ð], εφόσον έχει πλασθεί με αναφορά προς το φωνολογικό σύστημα της γαλλικής γλώσσας, από όπου οι φθόγγοι αυτοί απουσιάζουν· τα γραφήματα <ṣ, ẓ> συνήθως παραπέμπουν στους φθόγγους [ʃ, ʒ], οι οποίοι είναι οι πλησιέστεροι ακουστικά προς τα [θ, ð] για έναν φυσικό ομιλητή της γαλλικής γλώσσας. Η επιλογή αυτή όμως δημιουργεί σύγχυση στους μεταγενέστερους μελετητές, στους οποίους δημιουργείται η εντύπωση ότι στα ιδιώματα Χίου και Τσακωνιάς τα συνήθη [θ, ð] της νεότερης ελληνικής έχουν μετατραπεί σε [ʃ, ʒ], κάτι που προφανώς δεν ισχύει.

Επίσης ενδεικτική είναι η περίπτωση των δασέων συμφώνων [p^h, t^h, k^h] της ποντιακής διαλέκτου, τα οποία εμφανίζονται με ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση και χωρίς φωνολογική αξία σε λέξεις κυρίως τουρκικής προελεύσεως (βλ. Drettas 1997: 52-53). Όπως παρατηρεί ο Σ. Χατζησαββίδης (1985: 79), οι φθόγγοι αυτοί δεν σημειώνονται σχεδόν ποτέ από τις δόκιμες γραμματικές και λεξικά της Ποντιακής (Oeconomides 1908, Οικονομίδης 1958, Παπαδόπουλος 1955, 1958) και έτσι δεν μπορούν πλέον να εντοπισθούν λεξιλογικά· επιπλέον, ο Παπαδόπουλος (1955: 27) περιγράφει μια κατηγορία κλειστών φθόγγων, τους οποίους συμβολίζει με λατινικά <k, p, t> και τους οποίους χαρακτηρίζει «καθὼς τὰ Λατινικὰ k, p, t», π.χ. *ἀκμή*, *ριρίφτες*, *ταράζω*, *ραρά*, *τεζίν*. Ο Χατζησαββίδης (1985: 79) ορθά συμπεραίνει, με βάση τις πληροφορίες κατανομής τους, ότι οι αδόκιμα και παραπλανητικά συμβολιζόμενοι φθόγγοι <k, p, t> θα πρέπει να ερμηνευθούν ως δασείς, δεν εντοπίζει όμως την απώτερη πηγή του συμβολισμού αυτού, που είναι η προδρομική εργασία του Βαλαβάνη, ο οποίος χρησιμοποιεί συστηματικά τα σύμβολα <k, p, t> στο λεξιλόγιό του, και τα ορίζει ως «τὸ p, t σκληρότερον ὡς τὰ τοιαῦτα λατινικά» (Βαλαβάνης 1892: 209).

4. Προβλήματα μεταγραφής

Η πιο χαρακτηριστική ίσως περίπτωση αδόκιμου συμβολισμού και ερασιτεχνικής ορολογίας που οδηγούν σε διαιωνιζόμενες παρανοήσεις αποτελεί μια υποκατηγορία του φαινομένου της συνίζησης σε ορισμένα βόρεια ιδιώματα: η χασμωδία στην ιστορική ακολουθία [ea] (και σπανίως [ia]) αίρεται με την δημιουργία μιας ανιούσας διφθόγγου αποτελούμενης από ημίφωνο [e̯] + φωνήεν [a] και όχι, όπως στην Κοινή ΝΕ και στα περισσότερα ιδιώματα, με τελική συμφωνοποίηση του [e] σε ουρανικό [j̝]/[ç] ή με απλή ουράνωση του προηγούμενου συμφώνου, π.χ. μεσν. *γροθέα* > *γρουθεά* [ɣruˈθe̯a] και όχι *γροθιά* [ɣroˈθça], μεσν. *βαρέα* > *βαρεά* [vaˈre̯a] και όχι *βαριά* [vaˈrj̝a].[14] Το φαινόμενο απαντά σε πολλές περιοχές της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας και της Θράκης (βλ. Αλμπανούδης 2009: 147-148 [σημ. 103] για λεπτομέρειες κατανομής). Η ακολουθία [e̯a] όμως ήταν δύσκολο να περιγραφεί με τις γλωσσολογικές δυνατότητες των αρχών του 20ου αι., με αποτέλεσμα οι περισσότεροι νεότεροι μελετητές να την αντιληφθούν ως [æ].

Συγκεκριμένα, η ασαφής περιγραφή του Τζάρτζανου (1909: 13-14) σύμφωνα με την οποία το αποτέλεσμα αυτό της συνίζησης στο ιδίωμα της Θεσσαλίας είναι ένας φθόγγος (και όχι δίφθογγος), συμβολιζόμενος ως <ε͡α>, «ὅστις δὲν δύναται νὰ παρασταθῇ δι' ἑνὸς σημείου» και «κεῖται μεταξὺ τοῦ ε καὶ τοῦ α», σε συνδυασμό με την εξίσου ασαφή περιγραφή του Κυριακίδη (1923: 372-373), σύμφωνα με την οποία η συνίζηση αυτή στο ιδίωμα της Κομοτηνής και του Σουφλίου έχει ως αποτέλεσμα έναν φθόγγο, συμβολιζόμενο ως <ᵉα>, «μεσάζοντα μεταξὺ ε καὶ α, ἀνοικτόν, τοῦ ὁποίου ἡ προφορὰ πλησιάζει πρὸς τὸ α», οδήγησαν τον Α. Α. Παπαδόπουλο, στην *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων* (1926: 13-14), να μιλήσει και αυτός για «πλήρη συναίρεση» της οποίας αποτέλεσμα είναι «ὁ φθόγγος ä

14. Για το φαινόμενο βλ. Χατζιδάκις (1905), Κατσάνης (1984), Μανωλέσσου και Κουτσούκος (2011). Για τον συμβολισμό του στο *ΙΛΝΕ* βλ. (νέος) *Κανονισμός Συντάξεως*, άρθρο 180στ.

κείμενος μεταξὺ e καὶ α» στα ιδιώματα Θεσσαλίας (Λάρισα, Τύρναβος) και Δ. Θράκης (Κομοτηνή, Ξάνθη, Σουφλί). Την απόλυτη εξάρτηση του Παπαδόπουλου από τις πληροφορίες του Τζάρτζανου και του Κυριακίδη μαρτυρεί τόσο η πλήρης ταύτιση των περιοχών αλλά και των παραδειγμάτων-τύπων που παρατίθενται στην *Γραμματική*, όσο και η απουσία από την βιβλιογραφία της *Γραμματικής* άλλων πρωτογενών ή δευτερογενών πηγών για την Θεσσαλία και την Δ. Θράκη πλην των δύο προαναφερθέντων συγγραφέων. Από τον Τζάρτζανο και την μεθερμηνεία του Παπαδόπουλου η περιγραφή του ανύπαρκτου στις περιοχές αυτές φθόγγου <ä> περνά στον Newton (1972β): 47-48 και έκτοτε επαναλαμβάνεται, με περαιτέρω μεθερμηνεία στο ΔΦΑ ως [æ] (π.χ. Méndez Dosuna 2002: 89).

2) Οι πρωτογενείς πηγές υλικού συχνά παρουσιάζουν ασυνέπεια στην καταγραφή φωνητικών φαινομένων. Εντός της ίδιας πηγής, η ίδια λέξη μπορεί να καταγράφεται με διαφορετική προφορά, ή ο ίδιος ιδιωματικός φθόγγος να καταγράφεται με διαφορετικά σύμβολα. Για παράδειγμα, η δήλωση των διπλών άηχων κλειστών συμφώνων δεν είναι συστηματική στις περισσότερες χειρόγραφες συλλογές από δωδεκανησιακά και κυκλαδικά ιδιώματα, με αποτέλεσμα να συνεμφανίζονται εντός της ίδιας περιγραφής συμβολισμοί όπως <π, ππ, π-π, π̓, ππ̓, π-π̓, πφ, πᵠ> και άρα να δυσχεραίνεται η κατανόηση της πραγματικής αρθρωτικής φύσεως των φθόγγων αυτών και της γεωγραφικής κατανομής τους, καθώς ανακύπτουν ερωτήματα όπως (βλ. σχετικά Μανωλέσσου και Μπασέα-Μπεζαντάκου [υπό έκδ.]): Η δάσυνση υπάρχει και δεν γίνεται αντιληπτή ή πρόκειται για δίπλωση χωρίς δάσυνση; Η δίπλωση συνίσταται σε απλή δάσυνση ή και σε ταυτόχρονη επιμήκυνση της χρονικής διάρκειας του στοματικού φραγμού; Η δάσυνση είναι ένας απλός γλωττιδικός φθόγγος [h] ή δημιουργείται ένα ομοργανικό προστριβές σύμπλεγμα [pʰ];[15]

15. Για τον συμβολισμό διπλών συμφώνων βλ. (νέος) *Κανονισμός Συντάξεως*, άρθρο 174.

4. Προβλήματα μεταγραφής

Μια ακόμα δυσκολότερη περίπτωση είναι η απερρινωμένη ή μη προφορά των συμπλεγμάτων [mb, nd, ŋg], η οποία ποικίλλει τόσο ανά ιδιώματα όσο και στην Κοινή ΝΕ (π.χ. *πέντε* ['pende] ~ ['pede]): επειδή η διαφορετική πραγμάτωση δεν διαφαίνεται με την χρήση του ελληνικού αλφαβήτου, οι παλαιότερες πηγές είτε δεν δίνουν πληροφορίες για το θέμα (όταν δεν χρησιμοποιούν κάποιο ειδικό σύμβολο, όπως τα λατινικά ψηφία <b, d, g>) είτε, συχνά, δίνουν αντιφατικές πληροφορίες (όταν χρησιμοποιούν μεν τον συμβολισμό αυτό, όχι όμως σε όλες τις λέξεις με τον ίδιο τρόπο) είτε δίνουν περιττές πληροφορίες (όταν γράφουν με διαφορετικό τρόπο λέξεις που έχουν την ίδια προφορά, π.χ. *γκρεμός* και *γρεμός*).[16]

Εάν η πηγή (χειρόγραφη καταγραφή ιδιωματικού λόγου) δεν καταγράφει πιστά την διαδικασία συνέντευξης που οδήγησε στην λήψη των δεδομένων, η ασυνεπής δήλωση του ίδιου φθόγγου μπορεί να αποδοθεί τόσο σε πραγματική ποικιλία (variation) της προφοράς (οφειλόμενη είτε στο γεγονός ότι κάποιος ιδιωματικός φθόγγος εμφανίζει ελεύθερη εναλλαγή μεταξύ δύο πραγματώσεων είτε σε εναλλαγή κώδικα (code switching) του πληροφορητή μεταξύ Κοινής και ιδιώματος), όσο και σε ανεπάρκεια του συλλογέα, ο οποίος δεν σημείωσε, ή ακόμα και δεν αντελήφθη, όλες τις περιπτώσεις ιδιωματικής προφοράς κάποιας λέξης ή φθόγγου. Επιπλέον, εάν η πηγή δεν σημειώνει την αλλαγή ομιλητή, η ποικιλότητα είναι δυνατόν να οφείλεται και σε διαφορετικούς πληροφορητές, οπότε η διαφοροποίηση είναι δυνατόν να αποδοθεί είτε σε γεωγραφικά αίτια (διαφορετικά υπο-ιδιώματα της ίδιας διαλεκτικής ποικιλίας) είτε σε χρονολογικά (παλαιότερη έναντι νεότερης, μεταβεβλημένης προφοράς) είτε άλλα κοινωνιογλωσσικά αίτια, όπως διαφορές κοινωνικής τάξεως, φύλου, μορφωτικού επιπέδου κ.λπ.

16. Για τη δήλωση των ηχηρών κλειστών βλ. (νέος) *Κανονισμός Συντάξεως*, άρθρα 178-179.

Όταν το πρωτογενές υλικό συνοδεύεται από ηχογραφημένα δεδομένα, μεγάλο μέρος των προβλημάτων αυτών εξαλείφεται. Κάτι τέτοιο όμως δεν είναι πάντοτε δυνατόν, είτε διότι το πρωτογενές υλικό προέρχεται από εποχές κατά τις οποίες δεν υπήρχε η απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή για ηχογραφήσεις (π.χ. από τις αρχές του 20ου αι.) είτε διότι το ηχητικό υλικό έχει υποστεί φθορές από το πέρασμα του χρόνου και δεν ακούγεται πλέον ευκρινώς. Το πρόβλημα γίνεται ιδιαίτερα οξύ στην περίπτωση ιδιωματικών φθόγγων που δεν υφίστανται πλέον (είτε λόγω εξάλειψης του ιδιώματος είτε λόγω μεταβολής τους), για τους οποίους τα μόνα διαθέσιμα στοιχεία είναι οι παλαιότερες γραπτές καταγραφές με διακριτικά συστήματα ή/και παλαιότερες περιγραφές με αδόκιμη ορολογία. Τα δεδομένα των πηγών αυτών, όπως προαναφέρθηκε, είναι αδύνατον να απορριφθούν, καθώς αποτελούν πολυτιμότατες και αναντικατάστατες πηγές για τις νεοελληνικές διαλέκτους και για την ιστορία της γλώσσας γενικότερα. Η μεταγραφή τους στο ΔΦΑ όμως είναι ένα ιδιαίτερα δυσχερές εγχείρημα. Αναφέρουμε τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Τα «ημίκλειστα» φωνήεντα του ιδιώματος του χωριού Λεύκες στην Πάρο, σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία (Κακριδής 1926, Καστανιάς 2004), είναι σχετικά κλειστές πραγματώσεις των φωνηέντων /a/, /e/ και /o/, οι οποίες προκύπτουν από την αποβολή τονισμένου /i/ και /u/ και την μετακίνηση του τόνου στην επόμενη συλλαβή, της οποίας το φωνήεν προφέρεται «κλειστότερα» και «ασθενέστερα», π.χ. *αδυνατίζω* > *αδ'νατ'ζώ*, *ακούτε* > *ακ'τέ*, *κλήμα* > *κλ'μά*. Δυστυχώς δεν υφίστανται πλέον ομιλητές του ιδιώματος αυτού, και έτσι η πραγματική αρθρωτική φύση των φωνηέντων αυτών και η θέση τους στο φωνητικό τραπέζιο (βαθμός ανύψωσης και προσθίωσης) είναι πλέον αδύνατον να διαπιστωθεί – αν και πιθανώς να πρόκειται σε κάποιες περιπτώσεις για ένα απλό κεντρικό φωνήεν [ə]. Έτσι η μόνη δυνατότητα που υφίσταται είναι μια δήλωση των φθόγγων αυτών με το διακριτικό σύστημα βάσει της αρχής της απόκλισης από την νόρμα, και όχι η επιλογή κάποιων από τα μονοτυπικά φωνηεντικά σύμβολα του ΔΦΑ, ο συμβολισμός δηλ. των φωνηέντων αυτών ως

4. Προβλήματα μεταγραφής

«περισσότερο ανυψωμένων» από τα αντίστοιχα φωνήεντα της Κοινής ΝΕ. Αυτό μπορεί να γίνει είτε με το συμβατικό ελληνικό αλφάβητο (με την χρήση εκθετών), π.χ. *αδ'νατ'ζ*^{ώ}, *ακ'τ*^{έ}, *κλ'μ*^{ά}, είτε με το ΔΦΑ, π.χ. [aðnadzo̯], [akte̯], [klma̯].

Η τσακωνική διάλεκτος διαθέτει έναν παλλόμενο φθόγγο, που προκύπτει από την ουράνωση του /r/ πριν από το /i/ και πριν από το παραγόμενο από συνίζηση ημίφωνο. Ο φθόγγος αυτός συμβολίζεται στις παλαιότερες μελέτες (Deffner, Scutt, Pernot, Κωστάκης) ως <ř, ρ̌, ζ̌> και χαρακτηρίζεται ως παρόμοιος με τον τσεχικό φθόγγο [r̝] («das böhmische Ersch», Deffner (1881: 10), «Czechish r», Scutt (1912: 151), «le ř tchèque», Pernot (1934: 61, 97). Η νεότερη έρευνα όμως έδειξε ότι ο φθόγγος αυτός σε αρκετές περιοχές δεν υφίσταται πλέον, έχοντας μετατραπεί σε [r], [rz] ή [ʒ] ανάλογα με τον ομιλητή (Χαραλαμπόπουλος 1980: 34-40), ενώ σε άλλες η αρχαϊκή προφορά φαίνεται να διατηρείται ακόμα (Λιόσης 2007: 351-352). Είναι όμως ασαφές αν ο σημερινός φθόγγος ([rʒ] με τον συμβολισμό του Λιόση) ταυτίζεται με αυτόν του 19ου αι., όπως και είναι δύσκολο να διαπιστωθεί, σε πηγές που δεν χρησιμοποιούν συστηματικό συμβολισμό, για ποια από τις εναλλακτικές πραγματώσεις πρόκειται.[17] Εξίσου δύσκολη είναι και η σύγκριση του φθόγγου αυτού με αντίστοιχες περιπτώσεις ουρανώσεως του /r/ που αναφέρονται στην παλαιότερη βιβλιογραφία για άλλες περιοχές, όπως Λέσβο, Σκύρο και Πάτμο (Kretschmer 1905: 165, Φάβης 1909: 249-251).

17. Πρόβλημα μεταγραφής προκύπτει, στην περίπτωση του φθόγγου αυτού, και κατά την εμφάνισή του σε σύμπλεγμα με το [t] (< [tri], [trj]), καθώς οι παλαιότεροι μελετητές και ο Θ. Κωστάκης αποδίδουν το προστριβές που προκύπτει ως ηχηρό (<dž>, <τ̌ζ>) ενώ ο Pernot (1934) και ο Χαραλαμπόπουλος (1980) ως άηχο, που δεν διαφοροποιείται από το αποτέλεσμα του συμπλέγματος [tr] προ άλλων φωνηέντων. Σε συγχρονικό επίπεδο πρόκειται για μια ελεύθερη εναλλαγή (Pernot 1934: 61, 97), της οποίας η σημείωση περιττεύει, θα μπορούσε όμως να υποκρύπτει μια παλαιότερη διαφοροποίηση.

Ένα τελευταίο, και ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα σχετιζόμενο με την εφαρμογή του ΔΦΑ για την καταγραφή των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών αφορά τον τονισμό: όλες οι εκδοχές του ΔΦΑ, μέχρι και την τελευταία (2005), υιοθετούν ως τρόπο συμβολισμού του (βασικού) τονισμού της λέξης το σύμβολο [ˈ] τιθέμενο πριν από την τονιζόμενη συλλαβή, π.χ. *πατάτα* [paˈtata]. Αλλά για να τεθεί ο τόνος προ οποιασδήποτε συλλαβής, πρέπει να είναι γνωστή η συλλαβική δομή της αναλυόμενης γλωσσικής ποικιλίας, καθώς τα όρια των συλλαβών είναι αρκετές φορές δύσκολο να καθορισθούν. Η γνώση όμως αυτή είναι δυνατόν να προκύψει μόνο μετά από ολοκληρωμένη φωνολογική ανάλυση της συγκεκριμένης ποικιλίας· αλλά κάτι τέτοιο, έστω και αν είναι ως ένα βαθμό διαθέσιμο για την Κοινή ΝΕ, δεν υφίσταται για τις περισσότερες νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες της, οι οποίες μάλιστα εμφανίζουν σημαντικά προβλήματα ανάλυσης συλλαβικής δομής, π.χ. πολυμελή συμπλέγματα σε βόρεια ιδιώματα, προερχόμενα από αποβολές φωνηέντων, διπλά σύμφωνα τόσο σε μεσοφωνηεντική όσο και σε αρκτική θέση σε δωδεκανησιακά ιδιώματα, κ.α. Για τον λόγο αυτό, το *ΙΛΝΕ* δεν υιοθετεί στο σημείο αυτό την δόκιμη πρακτική του ΔΦΑ (βλ. και επόμενη ενότητα).

Συμπερασματικά, η μεταγραφή των νεοελληνικών διαλέκτων στο ΔΦΑ είναι απαραίτητη, δεν είναι όμως ούτε συνηθισμένη στην σχετική βιβλιογραφία και στις πρωτογενείς πηγές ούτε εύκολη να εφαρμοσθεί.

5. Η πρακτική του ΙΛΝΕ

5.1. Φωνητική έναντι συμβατικής μεταγραφής

Η πρακτική του *ΙΛΝΕ* αναφορικά με την φωνητική μεταγραφή των νεοελληνικών διαλέκτων οφείλει να λάβει υπόψη της την επιστημονική αναγκαιότητα της γλωσσολογικής επάρκειας και εγκυρότητας, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς που επιβάλλει η φύση των πρωτογενών δεδομένων αλλά και οι στόχοι και σκοπιμότητες ενός λεξικογραφικού εγχειρήματος.

5. Η πρακτική του ΙΛΝΕ

5.1. Φωνητική έναντι συμβατικής μεταγραφής

Η χρήση του ΔΦΑ κρίνεται απολύτως απαραίτητη και εφαρμόζεται συστηματικά από τον 6ο τόμο και εξής. Η μεταγραφή στο ΔΦΑ γίνεται στο επίπεδο της φωνητικής και όχι της φωνολογίας, όπως διευκρινίζεται και στον Κανονισμό του *ΙΛΝΕ* (άρθρο 170), καθώς το παρουσιαζόμενο υλικό προέρχεται από πολλές διαφορετικές περιοχές και χρονικές περιόδους, με αποτέλεσμα να μην αποτελεί ένα ενιαίο σύστημα, του οποίου η δομή θα μπορούσε να περιγραφεί με όρους φωνολογικούς. Επιπλέον, πολλές σημαντικές (ενδο- και δια-) διαλεκτικές διαφοροποιήσεις, όπως π.χ. ο τσιτακισμός, υφίστανται σε επίπεδο αλλοφωνικών πραγματώσεων και άρα δεν θα απεικονίζονταν επαρκώς με μια φωνολογική μεταγραφή. Τέλος, η αναγνώριση του τι αποτελεί φώνημα και τι αποτελεί αλλόφωνο σε μια διαλεκτική ποικιλία θα απαιτούσε πλήρη γνώση αυτής (κατάρτιση καταλόγου φθόγγων και φωνημάτων, εντοπισμός ελαχίστων ζευγών, εντοπισμός περιβαλλόντων ουδετεροποίησης αντιθέσεων κλπ.), κάτι που δεν υφίσταται για τις περισσότερες νεοελληνικές ποικιλίες ούτε είναι δυνατόν να γίνει στα πλαίσια της διαλεκτικής επισκόπησης του *ΙΛΝΕ*.

Παραταύτα, η φωνητική μεταγραφή του *ΙΛΝΕ* είναι αρκετά «αφηρημένη» και συμβατική, κάτι που επιβάλλεται από την φύση των δεδομένων, και δεν υπεισέρχεται σε φωνητικές λεπτομέρειες που είτε δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς είτε δεν έχουν σημαντική διαφοροποιητική αξία είτε η δήλωσή τους, αν και διαπιστωμένη για την Κοινή ΝΕ, δεν έχει καθιερωθεί. Στην κατηγορία αυτή ανήκει π.χ. η μεταγραφή των φωνηέντων, όπου υιοθετούνται συμβατικά τα σύμβολα του ΔΦΑ [a, o, u, e, i] και δεν δηλώνεται επακριβώς η θέση των φωνηέντων στο φωνητικό τραπέζιο, η οποία θα συμβολιζόταν πιθανώς ακριβέστερα με τα σύμβολα [ɐ, o, u, ɛ, i].[18] Ακόμη, δεν δηλώνονται επιπλέον διαφοροποιήσεις ύψους διαλεκτικών φωνηέντων, αν και ορισμένες

18. Για την ακριβή φωνητική πραγμάτωση των φωνηέντων της Κοινής ΝΕ βλ. Arvaniti (1999α, 2007) και τις ειδικές εργασίες που παρατίθενται εκεί.

πρόσφατες μελέτες (π.χ. Trudgill 2009, Christou και Baltazani 2011) έχουν καταδείξει υψηλότερη/στενότερη πραγμάτωση ολόκληρου του φωνηεντικού συστήματος σε ορισμένες διαλεκτικές ποικιλίες. Αντίστοιχη περίπτωση αποτελεί και η μεταγραφή του «υγρού» συμφώνου [r], όπου επελέγη η απλούστερη συμβατική δήλωσή του αντί της ακριβέστερης [ɾ] ως ακαριαίου παλλόμενου φατνιακού (alveolar tap- βλ. Baltazani 2005), ελλείψει συστηματικών μελετών για την πραγμάτωσή του στις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες.[19] Παρομοίως, για τα οδοντικά σύμφωνα [t, d] δεν δηλώνεται η σχετικά πιο πρόσθια, οδοντική τους πραγμάτωση, πληρέστερα αποδιδόμενη με τα σύμβολα [t̪ , d̪], εν συγκρίσει προς την φατνιακή (alveolar) πραγμάτωση των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών, καθώς η φωνητική αυτή λεπτομέρεια δεν συνεισφέρει τίποτα στην διαφοροποίηση των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών μεταξύ τους ή από την Κοινή ΝΕ, ούτε συνηθίζεται στις φωνητικές περιγραφές της Κοινής ΝΕ.

Μια σημαντική τροποποίηση που επιφέρει το ΙΛΝΕ στην εφαρμογή του ΔΦΑ είναι η δήλωση του τονισμού με διακριτικό σημάδι (οξεία) επί του τονιζόμενου φωνήεντος και όχι προ της τονιζόμενης συλλαβής, π.χ. *πατάτα* [patáta] και όχι [paˈtata], για τους λόγους που αναπτύχθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, δηλ. την δυσκολία αναγνώρισης των ορίων συλλαβών στις διαλεκτικές ποικιλίες της ελληνικής.[20]

19. Εκτός βέβαια της Κυπριακής, όπου έχει διαπιστωθεί η αντίθεση «απλού» ακαριαίου [ɾ] και «διπλού» (geminate) πολυπαλλόμενου [r:] (Arvaniti 1999β).

20. Για το σκεπτικό αυτό βλ. και Πετρούνιας (1984: 542). Δυσκολίες στην εφαρμογή του συστήματος αυτού στην περίπτωση της ελληνικής γλώσσας υπάρχουν σε περιπτώσεις συγκρίσεων με προγενέστερες φάσεις της γλώσσας, κατά τις οποίες επικρατεί μουσικός και όχι δυναμικός τονισμός, και συνεπώς το σύμβολο της οξείας επί του τονιζόμενου φωνήεντος έχει διαφορετική λειτουργία, αυτήν που προβλέπει το ΔΦΑ, δηλ. την δήλωση της μουσικής ανύψωσης, π.χ. αρχαιοελληνικό [méli] έναντι νεοελληνικού [ˈmeli]. Κατά συνέπεια, το σύστημα αυτό δύσκολα μπορεί να εφαρμοστεί σε διαχρονικές μελέτες της ελληνικής φωνητικής και φωνολογίας.

5.1. Φωνητική έναντι συμβατικής μεταγραφής

Το πρόβλημα εντείνεται από το γεγονός ότι το *ΙΛΝΕ* επιχειρεί συγκριτική συνεξέταση όλων των διαλεκτικών ποικιλιών, με αποτέλεσμα να χρειάζεται, σε περίπτωση που υιοθετείτο ο συνήθης συμβολισμός του ΔΦΑ, να τίθεται το σημείο του τόνου σε διαφορετικό σημείο για παρόμοιους τύπους εφόσον ανήκουν σε διαφορετικές διαλεκτικές ποικιλίες.

Όλως ιδιάζουσα και ιδιαίτερα δύσκολη περίπτωση αποτελεί η μεταγραφή των διαφόρων τύπων ουρανώσεως (palatalization)[21] των υπερωικών συμφώνων στις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες (βλ. αναλυτικά Newton 1972β: 126-136, Trudgill 2003: 54-57, Παντελίδης 2008), τόσο λόγω της μεγάλης διατοπικής ποικιλότητας στην πραγμάτωση, όσο και λόγω της απουσίας συστηματικών ενόργανων μελετών για τις περισσότερες από αυτές. Οι ουρανωμένοι φθόγγοι μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερεις τουλάχιστον «διαβαθμίσεις» ουρανώσεως, χωρίς βέβαια η έννοια της διαβάθμισης να συνεπάγεται αναγκαστικά χρονική ή εξελικτική προτεραιότητα της μίας έναντι της άλλης βαθμίδας. Έτσι πέραν της απλής προσθίωσης σε ουρανικά κλειστά, που απαντά και στην Κοινή ΝΕ ([k, g, x, ɣ] > [c, ɟ, ç ʝ]), και του λεγόμενου «πλήρους» τσιτακισμού σε φατνιακά προστριβή ([k, g] > [ts, dz]), που είναι σχετικά εύκολο να αποδοθούν με το ελληνικό αλφάβητο, μαρτυρούνται κατά περιοχές και ενδιάμεσες βαθμίδες προσθίωσης σε ουρανοφατνιακά ([tʃ, dʒ, ʃ, ʒ]) και φατνοουρανικά ([tɕ, dʑ, ɕ, ʑ]) σύμφωνα. Πιθανή είναι επίσης και η ύπαρξη απλώς ιδιαίτερα πρόσθιων κλειστών πραγματώσεων ([ç]) αλλά και προσθιωμένων πραγματώσεων συνοδευόμενων από δασύτητα ([cʰ]), είναι όμως πρακτικά αδύνατον να κατέλθει η περιγραφή ενός λεξικού σε τέτοιο βαθμό στενής φωνητικής λεπτομέρειας. Οι διαβαθμίσεις αυτές δεν δηλώνονται σαφώς στις πηγές ούτε μέσω της ορολογίας (όπου χρησιμοποιούνται όροι όπως «παχείς», «δασείς»,

21. Βλ. σχετικά άρθρο 181 του (νέου) *Κανονισμού Συντάξεως*.

«προ-ουρανικοί» κ.ά.) ούτε μέσω συμβόλων (όπου χρησιμοποιούνται σύμβολα, όπως ŝ ŏ σ΄ σ' κ.ά.). Κατά συνέπεια η επιλογή ενός συμβόλου ΔΦΑ για μια τέτοια περιγραφή είναι ιδιαίτερα δύσκολη, με δεδομένο μάλιστα ότι η πραγμάτωση είναι πιθανόν να ποικίλλει ακόμα και σε ιδιολεκτικό επίπεδο. Έτσι οι μεταγραφές του *ΙΛΝΕ* είναι όσο το δυνατόν ακριβέστερες για περιοχές όπου έχουν γίνει ειδικές φωνητικές μελέτες (π.χ. για την κυπριακή διάλεκτο, Arvaniti 1999β), αλλά για τις υπόλοιπες η ένταξη σε μια από τις βαθμίδες ουρανώσεως είναι ως ένα βαθμό συμβατική.

Η φωνητική μεταγραφή στο ΔΦΑ όμως δεν μπορεί να αποτελέσει τον μόνο τρόπο παρουσίασης των διαλεκτικών δεδομένων στο *ΙΛΝΕ*. Διαλεκτικά δεδομένα εμφανίζονται όχι μόνον στο τυπολογικό τμήμα του άρθρου, αλλά και στο σημασιολογικό τμήμα, με την παράθεση σχετικά μεγάλης εκτάσεως αποσπασμάτων διαλεκτικού λόγου (παραδείγματα, παραθέματα, παροιμίες, άσματα), τα οποία φυσικά δεν είναι δυνατόν να αποδοθούν μόνο με το ΔΦΑ, καθώς αυτό θα μείωνε την αναγνωσιμότητα του *ΙΛΝΕ* στο ελάχιστο.

Πέρα από το αισθητικά προβληματικό αποτέλεσμα που θα δημιουργούσε η συμπαράθεση αποσπασμάτων, κάποια εκ των οποίων θα ήταν γραμμένα με την συμβατική ελληνική ορθογραφία (τα παραδείγματα της Κοινής ΝΕ) και κάποια άλλα με το ΔΦΑ (τα διαλεκτικά παραδείγματα), και πέρα από το πρόβλημα επιλογής τού κατά πόσον είναι σκόπιμο και απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί το ΔΦΑ για κάποια διαλεκτική ποικιλία σε περίπτωση που δεν αποκλίνει ιδιαιτέρως από την Κοινή σε επίπεδο καταλόγου φωνημάτων (π.χ. αρκετά πελοποννησιακά και επτανησιακά ιδιώματα), η αποκλειστική χρήση του ΔΦΑ για τις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες θα τις διαχώριζε απολύτως από την Κοινή και θα τις καθιστούσε απρόσιτες για το μεγαλύτερο μέρος του αναγνωστικού κοινού.

Είναι προφανές ότι η ανάγνωση ενός μεταγεγραμμένου φωνητικά κειμένου μπορεί να γίνει μόνο από έναν πολύ μικρό αριθμό ειδικών ερευνητών, πανεπιστημιακών και εκπαιδευτικών. Εξάλλου και η διεθνής διαλεκτολογική πρακτική έχει δείξει ότι η παράθεση

5.1. Φωνητική έναντι συμβατικής μεταγραφής

διαλεκτικού λόγου σε λεξικά και άτλαντες πρέπει να συνοδεύεται από μια συμβατική απόδοσή τους, ώστε να εξασφαλίζεται η φιλικότητα των έργων αυτών προς τον χρήστη.[22] Αξίζει να επαναληφθεί ότι το *ΙΛΝΕ* δεν στοχεύει μόνο στην φωνητική μελέτη των διαλεκτικών ποικιλιών, αλλά και στην μορφολογική και σημασιολογική· αλλά και ο ρόλος του ως αποθετηρίου του λαϊκού πολιτισμού, όπως αυτός αντικατοπτρίζεται μέσα από την γλώσσα (εξειδικευμένο επαγγελματικό και τοπικό λεξιλόγιο, παροιμίες, άσματα, ευχές, αρές κ.λπ.), δεν μπορεί να εξυπηρετηθεί από την αποκλειστική χρήση του ΔΦΑ, η οποία θα εμπόδιζε την αξιοποίηση του παρατιθέμενου υλικού όχι μόνον από τον μέσο χρήστη αλλά και από τον ειδικό επιστήμονα που δεν είναι γλωσσολόγος (αλλά φιλόλογος, ιστορικός, λαογράφος, βοτανολόγος, κ.λπ.).[23]

Επιπλέον, όταν χρησιμοποιείται το ΔΦΑ αντί για την ελληνική ορθογραφία για την απόδοση ενός νεοελληνικού ιδιώματος, δεν είναι

22. Βλ. σχετικά Abercrombie (1954: 234), όπου συζητείται το παράδειγμα της βρετανικής και αμερικανικής διαλεκτολογίας, η οποία ακολουθεί αυτή την πρακτική. Βλ. και Κατσούδα στον παρόντα τόμο αναφορικά με την ανάγκη φιλικότητας προς τον χρήστη των διαλεκτικών λεξικών.

23. Το ίδιο σκεπτικό αναπτύσσει και ο Ν. Ανδριώτης (1948: 14) στον πρόλογό του για το ιδίωμα των Φαράσων, έκδοση που εγκαινίασε την σειρά διαλεκτολογικών μελετών των ιδιωμάτων της Καππαδοκίας από το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και εισήγαγε ένα πρότυπο καταγραφής τους με το ελληνικό αλφάβητο: «Τὸ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ σύστημα γιὰ τὴν περιγραφὴ μιᾶς διαλέκτου ἀπαιτεῖ σήμερα νὰ χρησιμοποιοῦμε ὅλοι τὸ διεθνὲς φωνητικὸ ἀλφάβητο ποὺ ἔχει τὴν ἱκανότητα ν' ἀποδίδη μὲ ἀκρίβεια τὴν προφορὰ καὶ δὲν ἐπιτρέπει παρανοήσεις σὲ ὅσους τὸ κατέχουν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ διάφορα ἐθνικὰ ἀλφάβητα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπισκόπηση τούτη τῶν ἰδιορρυθμιῶν τοῦ ἰδιώματος τῶν Φαράσων γράφτηκε γιὰ νὰ ἐξυπηρετήση τὴν κατανόηση τῶν φαρασιώτικων λαογραφικῶν κειμένων [...] κρίθηκε σκόπιμο νὰ χρησιμοποιηθῆ κι' ἐδῶ τὸ κοινὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο, συμπληρωμένο μὲ ὅσα στοιχεῖα τοῦ λείπουν γιὰ νὰ ἐκφράση τοὺς ἰδιωματικοὺς φθόγγους. [...] Μὲ τὸ σύστημα αὐτό, χωρὶς νὰ θυσιάζεται καθόλου ἡ φωνητικὴ ἀκρίβεια ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστήμη, διευκολύνεται ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης στὸ διάβασμα».

άμεσα αναγνωρίσιμος από τον αναγνώστη ο ελληνικός χαρακτήρας του ιδιώματος, εφόσον το ΔΦΑ είναι βασισμένο στο λατινικό αλφάβητο. Η σχετικά «ανοίκεια» εικόνα που το λατινικό αλφάβητο δημιουργεί, συνδυασμένη με την πληθώρα φωνητικών και μορφολογικών μεταβολών που έχει υποστεί το διαλεκτικό λεξιλόγιο, οδηγεί σε αδυναμία αναγνώρισης ακόμα και πολύ συνηθισμένων λέξεων, π.χ. [ʃer] = χέρι, [ʝém:an] = δέμα. Όσο μάλιστα πιο αποκλίνουσα είναι η υπό εξέταση διαλεκτική ποικιλία, τόσο οξύτερο γίνεται το πρόβλημα αυτό, όπως παρατηρήθηκε παραπάνω αναφορικά με την μεταγραφή της Καππαδοκικής.

Αντίθετα, η συμβατική ορθογραφία διευκολύνει τα μέγιστα την κατανόηση ενός γραπτού μηνύματος, εφόσον εμπεριέχει πληροφορίες όχι αποκλειστικά φωνητικές, αλλά και μορφολογικές, σημασιολογικές και ετυμολογικές· έτσι, διακρίνει ομόηχους τύπους και δημιουργεί προσεγγίσεις με ομόρριζες και συγγενείς λέξεις, στοιχεία που χάνονται από μια καθαρά φωνητική απόδοση. Για παράδειγμα, η φωνητική μεταγραφή του ονόματος <σύκο> [síko] δεν διακρίνεται από την μεταγραφή του ομόηχου ρήματος <σήκω> [síko]. Η μορφή <σήκω> μας δίνει πληροφορίες: α) για την προέλευση αυτής της λέξης και την ένταξή της στο κλιτικό παράδειγμα του ρ. *σηκώνω*, β) για την μορφολογική κατηγοριοποίηση αυτής της λέξης, δηλ. ότι πρόκειται για ρήμα και όχι για ουσιαστικό και γ) για την σημασιολογική κατηγορία, το λεξικό πεδίο όπου εντάσσεται η λέξη.

Πέραν αυτών, οι νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες οφείλουν να διαθέτουν έναν συνεπή και σχετικά απλό τρόπο γραφής τους με το ελληνικό αλφάβητο, ώστε να μπορούν να αναπτύξουν γραπτή παράδοση (διαλεκτική λογοτεχνία, τοπικό τύπο κλπ), κάτι που θα συμβάλει ουσιαστικά στην διάσωσή τους. Τον ρόλο αυτό δεν μπορεί να τον αναλάβει το ΔΦΑ, το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, είναι ένα επιστημονικό όργανο υψηλής ακριβείας μη προσαρμοσμένο στα ειδικά δεδομένα επιμέρους γλωσσών και απαιτεί εξειδικευμένες φωνητικές γνώσεις για την ορθή χρήση του.

5.2. Σκεπτικό εφαρμογής των συστημάτων μεταγραφής

Με βάση τα παραπάνω, το *ΙΛΝΕ* εφαρμόζει συστηματικά[24] την φωνητική μεταγραφή με το ΔΦΑ όλων των τύπων (είτε της Κοινής ΝΕ είτε των ιδιωμάτων) στο τυπολογικό τμήμα του άρθρου, αλλά και στο ετυμολογικό τμήμα, όποτε απαιτείται πραγμάτευση κάποιου φωνητικού φαινομένου ή μεταβολής. Η χρήση του ΔΦΑ εξασφαλίζει την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια μεταγραφής και άρα την καλύτερη προσέγγιση της ηχητικής πραγματικότητας (πάντοτε βέβαια με τις επιφυλάξεις που εκτέθηκαν παραπάνω για την μεταγραφή τόσο προφορικών όσο και γραπτών διαλεκτικών πηγών), αλλά ταυτόχρονα εξασφαλίζει και την πρόσβαση στα φωνητικά δεδομένα των νεοελληνικών ιδιωμάτων από την διεθνή επιστημονική γλωσσολογική κοινότητα, ακόμα δηλαδή και σε περιπτώσεις που κάποιος δεν γνωρίζει την ελληνική γλώσσα και το ελληνικό αλφάβητο.

Η φωνητική μεταγραφή όμως συνοδεύεται και από απόδοση με την ιστορική ορθογραφία, εμπλουτισμένη με ορισμένα σύμβολα με βάση το διακριτικό κυρίως σύστημα (αλλά και κάποια σύμβολα του λατινικού αλφαβήτου), ώστε να εξασφαλίζεται τόσο η αναγνωσιμότητα των τύπων από τον χρήστη όσο και η συνέχεια με τους προηγούμενους τόμους του λεξικού και με το μεγαλύτερο μέρος της παλαιότερης σχετικής βιβλιογραφίας. Στο σημασιολογικό τμήμα, όπου τα αποσπάσματα φυσικού λόγου είναι εκτενέστερα, χρησιμοποιείται μόνο η συμβατική ορθογραφία με τα επιπλέον φθογγόσημα.

Και εδώ τίθεται το ερώτημα του συγκεκριμένου σκεπτικού με το οποίο υιοθετούνται τα σύμβολα του ΔΦΑ και τα ειδικά φθογγόσημα για την αντιπροσώπευση των νεοελληνικών διαλεκτικών φθόγγων. Μια κλασική αρχή της διαλεκτολογίας είναι η περιγραφή των διαλεκτικών φαινομένων σε αντιδιαστολή με την νόρμα της επίσημης

24. Για τις αρχές μεταγραφής του *ΙΛΝΕ* βλ. αναλυτικά (νέος) *Κανονισμός Συντάξεως*, άρθρα 168-173.

γλώσσας. Σε επίπεδο φωνητικό, το πρόβλημα που τίθεται είναι κατά πόσο η περιγραφή των φθόγγων των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων θα βασίζεται στην απόκλιση τους από την νόρμα της Κοινής ΝΕ ή στην ακριβή πραγμάτωση τους. Στο ζήτημα αυτό, η χρήση των φθογγοσήμων και η χρήση συμβόλων του ΔΦΑ υπακούουν σε διαφορετικές λογικές (βλ. σχετικά και στον Κανονισμό Συντάξεως του *ΙΛΝΕ*):

α) Όταν χρησιμοποιούνται τα φθογγόσημα, εκείνο που προέχει είναι η απόδοση των ιδιαζόντων φθόγγων, των φθόγγων μιας ιδιωματικής λέξης που διαφέρουν από συγγενείς φθόγους ή από τους φθόγγους που παρουσιάζονται στην ίδια ή σε αντίστοιχη λέξη της Κοινής ΝΕ. Στην περίπτωση αυτή η έμφαση δίνεται στην δήλωση των αρθρωτικών χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν αυτούς τους ιδιωματικούς φθόγγους. Κατά συνέπεια οι αλλοφωνικές πραγματώσεις στο *ΙΛΝΕ* δεν δηλώνονται παρά μόνο όταν δεν υπάρχουν στην Κοινή ΝΕ. Αν η αλλοφωνική πραγμάτωση υπάρχει μεν στην Κοινή ΝΕ, δεν δηλώνεται όμως με την ιστορική ορθογραφία, τότε δεν δηλώνεται ούτε από το *ΙΛΝΕ*. Έτσι π.χ. δεν δηλώνεται με ειδικό φθογγόσημο η ουρανική προφορά [c, ɟ, ç, ʝ] των υπερωϊκών συμφώνων πριν από πρόσθια φωνήεντα ή η ουρανικότητα [ʎ, ɲ] του /l/ και του /n/ σε περιπτώσεις συνίζησης – δηλ. γράφεται *χέρι* όχι *χ̂έρι* και *ἥλιος* και όχι *ἥλ̂ος*.

Η χρήση του φθογγόσημου <λ̂> σε κάποια νεοελληνικά ιδιώματα δίνει έμφαση στο αρθρωτικό χαρακτηριστικό «ουρανικό» του φθόγγου [ʎ], που τον διαφοροποιεί από τον αντίστοιχο φατνιακό πλευρικό φθόγγο της Κοινής ΝΕ [l] στην ίδια θέση, δηλαδή πριν από το πρόσθιο φωνήεν /i/, π.χ. *λ̂ίγο* [ʎíγο] (Πάτρα και σε πολλά άλλα νεοελληνικά ιδιώματα), *λίγο* [líγο] (Κοινή ΝΕ). Για τον λόγο αυτό απορρίφθηκε ως περιττή και η χρήση των συμβόλων <λ̣, ν̣> ή <l̇, ṅ> με τελεία που περιγράφηκε παραπάνω: δήλωνε όχι μια ιδιωματική προφορά, αλλά την απουσία μιας ιδιωματικής προφοράς (της ουρανώσεως εν προκειμένω), δηλαδή δήλωνε φθόγγους ταυτόσημους με αυτούς της Κοινής ΝΕ που άρα δεν έχρηζαν ιδιαίτερου συμβολισμού.

5.2. Σκεπτικό εφαρμογής των συστημάτων μεταγραφής

Μια σπάνια εξαίρεση στην πρακτική αυτή αποτελεί η περίπτωση της δήλωσης με ειδικά διακριτικά σύμβολα της μη ουρανικής πραγμάτωσης των υπερωικών συμφώνων, επειδή η ιστορική ορθογραφία θα παρέπεμπε σε μια αλλοφωνική πραγμάτωση που δεν ισχύει. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την παλαιότερη έρευνα, σε ορισμένα ιδιώματα της Καππαδοκίας (αλλά και στην Έλυμπο Καρπάθου) τα υπερωικά σύμφωνα [k, ɣ, x] δεν προσθιώνονται σε [c, ɟ, ç] όταν ακολουθούν τα πρόσθια φωνήεντα [e, i].[25] Η απουσία αυτή της αναμενόμενης ουρανώσεως δηλώνεται με τα ειδικά σύμβολα <�К, ẏ, χ̇> με τελεία από πάνω, και άρα ο ίδιος φθόγγος [k, ɣ, x] δηλώνεται με δύο διαφορετικά σύμβολα, ώστε να εμποδισθεί η αυτόματη για τον ομιλητή της Κοινής ΝΕ ουρανική ανάγνωση των συμβατικών ορθογραφικών γραφημάτων <κ, γ, χ>, όταν ακολουθούνται από τα <ε, αι, η, ι, υ, ει, οι>.

β) Στην περίπτωση της χρήσης του ΔΦΑ, γίνεται προσπάθεια για την αντικειμενική, ουδέτερη, ακριβή περιγραφή της πραγμάτωσης των φθόγγων. Η έμφαση δίνεται στην ακριβή αντιστοιχία του συμβόλου του ΔΦΑ με τα αρθρωτικά χαρακτηριστικά του φθόγγου που περιγράφεται. Συνεπώς, τα σύμβολα που επιλέγονται, πρέπει να δηλώνουν το σύνολο των αρθρωτικών χαρακτηριστικών ενός ιδιάζοντος φθόγγου και όχι μόνο αυτά που τον διαφοροποιούν από τον αντίστοιχο φθόγγο της Κοινής ΝΕ.

Για παράδειγμα, όταν επιλέγεται το σύμβολο [ɖ] για την απόδοση ενός φθόγγου, το σύμβολο αυτό πρέπει να αντιστοιχεί στο σύνολο των ακόλουθων φωνητικών χαρακτηριστικών: «κλειστό, ανακεκαμμένο, ηχηρό», χωρίς να δίνεται έμφαση μόνο στο χαρακτηριστικό «ανακεκαμμένο», που διαφοροποιεί αυτόν τον φθόγγο από συγγενείς

25. Βλ. σχετικά Dawkins (1916: 41-42), Ανδριώτης (1948: 26), Kostakis (1964: 14) για την Καππαδοκία, και Dawkins (1940: 24-25), Μηνάς (1970: 55-56) για την Κάρπαθο.

πραγματώσεις, όπως η οδοντική πραγμάτωση [d] και η πλευρική πραγμάτωση [l], π.χ. *φύḍ-ḍο* [fíḍ̪o] (= φύλλο) στην Απουλία και την Καλαβρία. Όταν δεν είναι δυνατή η απόδοση της ακριβούς πραγματώσεως ιδιαζόντων φθόγγων για λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, χρησιμοποιούνται αναγκαστικά τα σύμβολα του ΔΦΑ με συμβατικό τρόπο, ώστε να αποδοθεί η διαφοροποίηση σε σχέση με συγγενείς πραγματώσεις της Κοινής ΝΕ. Σε αυτή την περίπτωση, εφαρμόζεται η αρχή της απόκλισης από την νόρμα και επιλέγονται σύμβολα του ΔΦΑ που δηλώνουν την διαφορά από φθόγγους των νέων ελληνικών ιδιωμάτων με συγγενή πραγμάτωση. Έτσι για την απόδοση των ημίκλειστων φωνηέντων «ε» και «ο» του ιδιώματος των Λευκών Πάρου, που αποδίδονται με τα φθογγόσημα <ε> και <ο> επελέγη η χρήση των συμβόλων: [e̞ o̞] που δηλώνουν μια κλειστότερη πραγμάτωση από τις πραγματώσεις [e] και [o] της Κοινής ΝΕ στις συγκεκριμένες θέσεις, χωρίς να τεκμηριώνεται η ακριβής πραγμάτωση αυτών των φθόγγων στο συγκεκριμένο ιδίωμα (βλ. παραπάνω).

6. Αντιστοίχιση των συστημάτων μεταγραφής του ΙΛΝΕ με άλλα διακριτικά συστήματα

Επειδή το υλικό του *ΙΛΝΕ* είναι εν μέρει αντλημένο από την προγενέστερη διαλεκτολογική βιβλιογραφία, η οποία, όπως περιγράφθηκε αναλυτικά παραπάνω, σπανίως χρησιμοποιεί το ΔΦΑ, αλλά και επειδή ακόμα και τις τελευταίες δεκαετίες γράφονται διαλεκτικές μελέτες (κυρίως γλωσσάρια και λογοτεχνικά κείμενα) βασισμένα στα γραφηματικά πρότυπα των παλαιότερων αυτών μελετών, κρίνεται απαραίτητη μια συστηματική αντιστοίχιση των βασικότερων συστημάτων συμβολισμού της παλαιότερης βιβλιογραφίας. Οι πίνακες αντιστοίχισης χρησιμοποιούνται από τους συντάκτες του *ΙΛΝΕ* κατά την επεξεργασία του αρχείου δελτίων. Ελπίζεται ότι θα διευκολύνουν επίσης και τον σύγχρονο μελετητή που επιθυμεί να χρησιμοποιήσει την παλαιότερη βιβλιογραφία ως πηγή για την διαλεκτολογική του έρευνα.

ΠΟΝΤΙΑΚΗ

Παρχαρίδης 1885	Βαλαβάνης 1892	Οικονομίδης 1908	Παπαδόπουλος 1955, 1958
ᵉα	ia	ä	ᾳ
ᵉο, ᵉω	io, iω	ö, ώ	ο̣
ᵉου	iou	ü	
ᵒι, ᵒε		ŭ	
h	h	h	h
	p, t, k		p, t, k
		κ̂	
μπ	b	β̇, π̇	
ντ	d	τ̇, δ̇	
γκ	g	κ̇	
		κ̂	
		χ̂	
		γ̂	
j	j	j, γ̂	
σ̇	σ̇, σ΄	σ̇	σ̆
χ̇	χ	χ̇	χ̆
ζ̣		ζ̇	ζ̆
		τσ, κ΄, ζ΄, ξ΄, σ΄, τ΄	
τ̇, κ̇	τσ̇, τσ́	τσ̇	τσ̆
γ̇	τζ΄	τ̇σ̇, γ̇, τ̇'χ	τζ̆
ξ̣	ξ΄	ξ̇, ξ'χ̇	ξ̆
ψ̇	ψ΄	ψ̇, ψ'χ̇	ψ̆

[Οι φθόγγοι παρατίθενται με την εξής σειρά: φωνήεντα / άηχα κλειστά / ηχηρά κλειστά / άηχα διαρκή / ηχηρά διαρκή / υγρά και έρρινα / συριστικά / προστριβή / λοιπά. Όταν κάποιο κελλί είναι κενό αυτό σημαίνει ότι στην συγκεκριμένη εργασία είτε δεν απαντά ο εν λόγω φθόγγος είτε απαντά

	Οικονομίδης 1958	Συμεωνίδης-Τομπαΐδης 1999	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
	ä	ą̈	ä	æ
	ö, ö̂	ǫ̈	ö, ö̂	ø
	ü, ü		ü	y
	ı		i	ɯ
	h	h	h	h
	ṕ, ṭ, ḱ, ḱ		ṕ, ṭ, ḱ,	p^h, t^h, k^h, c^h
	κ´	κ´	κ̂	c
	b	b	μπ, b	b
	d	d	ντ, d	d
	g	g	γγ, γκ, νg, g	g
	g´	g´	ĝ	ɟ
	χ´		χ̂	ç
	γ´		γ̂	ʝ
	j	j	γ, j	ʝ
		λ´	λ̂	ʎ
		ν´	ν̂	ɲ
	ν̇			ŋ
	σ̂	σ̆, ζ	σ̂	ʃ
	χ̂	χ̆	σ̂	ʃ
	ζ̂	ζ̆, ž	ζ̂	ʒ
			τσ	ts
	τσ̂	τσ̆	τσ̂	ʧ
	τζ̂, τ’χ̂	τζ̆	τζ̂	ʤ
	ξ̂	ξ̆	ξ̂	kʃ
	ψ̂, ψ’χ̂	ψ̆	ψ̂	pʃ
		d´, τ´, ρ´		d^j, t^j, r^j

αλλά δηλώνεται με την συμβατική ιστορική ορθογραφία. Το λατινικό ερωτηματικό δηλώνει ότι η απόδοση στο ΔΦΑ γίνεται με επιφύλαξη, καθώς δεν είναι σαφής η περιγραφή του συγγραφέα.]

ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΚΗ

Καρολίδης 1885	Lagarde 1886	Dawkins 1916	Ανδριώτης 1948	Κεσίσογλου 1951	Μαυροχαλυβίδης - Κεσίσ. 1960
		ä	ἀ̈		ἀ̈
		ö			ö
		ü			ü
		ə		ə	ə
			π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́
			κ̇	κ̇	κ̇
				κ̂	κ̂
		q			
b, d, g		b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
		kh	χ̇	χ̇	χ̇
		χ´		χ̂	χ̂
		gh	γ̇	γ̇	γ̇
		γ´		j	j
			λ̇	λ̣	λ̣
		λ´			
			ν̇	ν̇	ν̇
			ν̂	ν̂	ν̂
		ṇ	ṇ̊ (?)	ν̊ (?)	ν̊ (?)
sch	σσ	σ̆, ζ̆	σ̂	σ̆	σ̂, σ̆
		ζ̆	ζ̂	ζ̆	ζ̂
z´	τσ	τσ			
c´	τζ	č	τσ̂	τσ̂	τσ̂, τσ̆
g´	ζζ	ǰ	τζ̂	τζ̆	
		ξ̆			ξ̆
		ψ̆	ψ̂		ψ̆

	Κωστάκης 1964	Αναστασιάδης 1976	Janse 2004, 2011	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
	ä̈	ä̈		ä̈	æ
		ö	ö	ö	ø
	ü	ü	ü	ü	y
		ə	ï	ı	ɯ
	π̇, τ̇, κ̇	π̇, τ̇, κ̇		π̇, τ̇, κ̇	p^h, t^h, k^h
	κ̇	κ̇		κ̇	k
		κ̂	c	κ̂	c
				q	q
	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
		γ̇ κ̇	g	γ κ̇	g
	χ̇	χ̇	x	χ̇	x
		χ̂	ç	χ̂	ç
	γ̇	γ̇		γ̇	ɣ
		j	j		ʝ
	λ̇	λ̇		λ	l
			lj	λ̂	ʎ
	ν̣, ν̇	ν̇	ñ		n
		ν̂	ŋ	ν̂	ɲ
		ν̊ (?)			ŋ
	σ̂, σ̌	σ̂	š	σ̂	ʃ
	ζ̂	ζ̂	ž	ζ̂	ʒ
				τσ	ts
	τσ̂	τσ̂	tš	τσ̂	ʧ
	τζ̂	τζ̂	dž	τζ̂	ʤ
	ξ̂	ξ̂		ξ̂	kʃ
	ψ̂	ψ̂		ψ̂	pʃ
		δ̇			(?)
		ρ̇			(?)

ΤΣΑΚΩΝΙΚΗ

Deffner 1881	Scutt 1912	Δέφνερ 1923	Anagnostopoulos 1926	Pernot 1934
				ì
ph, th, kh	π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́	ph, th, kh
kj				k̯
				ṣ
				c
				ç
				ẓ
				ĝ
j				y
lj				l̯
ł		ƛ	λ̣	
ṙ		ṙ	ρ΄	r̯
ṛ		ρ̣	ρ̣	
ř	ρ̆	ρ̆	ρ̆	ř
nj				n̯
ṇ		ν̣	ν̣	n
ṅ	ṅ	ν̇		ṅ
š	σ̆	σ̆	σ΄, σ̆	¢
ž	ž	ζ̆	ζ΄	j
ts, dz	τσ	τσ, τζ	τσ	ts̀
ts, dz		τσ, τζ	τσ	ts
tš	č	τζ, τσ̆	τσ΄	t¢, tj
dž		τζ̆	τζ΄	

	Κωστάκης 1951	Κωστάκης 1986-1987, 1999	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
		ä	ä	æ
			ι	ɪ(?)
	π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́	π́, τ́, κ́	p^h, t^h, k^h
	κ̂	κ̂	κ, κ̂	c
			θ	θ
			χ	x
			χ̂	ç
			δ	ð
			γ	ɣ
			γ, γ̂	ɟ
	λ̣	λ̂	λ̂	ʎ
	λ̣	λ̣	λ	l
				rz (?)
			ρ	r
	ζ̌	ζ̌	ζ̌	rʒ, ʒ, ɾ
	ν̂	ν̂	ν̂	ɲ
	ν̇	ν̇	ν	n
				ŋ
	σ̌	σ̌	σ̂	ʃ
			ζ̂	ʒ
	τσ̇	τσ̂	τσ	ts
	τσ, τ̓ζ	τσ	τσ́	ts^h
	τσ̌	τζ̂, τσ̌	τσ̂	ʧ
			τζ̂	ʤ
	τ̓ζ	τζ̂	τζ̌	tɾ
	ξ̌		ξ̂	kʃ
	ψ̌		ψ̂	pʃ

ΚΑΤΩΙΤΑΛΙΚΗ

Comparetti 1866	Morosi 1870	Morosi 1878	Pellegrini 1880	Rohlfs 1964
			r̄, m̄, t̄h	
tt	tt		tt	
				ṭ
	ch	kj	ch	č
b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
	gh	gh		ǧ, gj
dd	dd	ḍḍ	ḍḍ	ḍḍ
th		þ	th	θ
	h	kḥ	h	ḥ
ch	h	ḥ, hj	hi	χ
		đ		δ
gh	gh	gh	gh	
j	j	j̈, j	j	j
gl	gl	lj	gl	ł
				ρ
gn	gn	ñ	gn	ñ
				η
		ź	z	ś
sch	sc+i,e	s´		š
				ž
z, zz	z	z	z, zz	z, ts
	z			ź, dz
c+e, i	c+e, i	ć+e, i	c+e, i	ć
	g	ǵ		g´

	Rohlfs 1977	Rossi-Taibi & Caracausi 1959	Καραναστάσης 1984-1992, 1997	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
				ρ-ρ, μ-μ, θ-θ	r: m: θ:
			τ-τ/ τ-ṫ	τ-ṫ	tʰ:
					ʈ
	č	č̆	κ	κ, κ̂	c
	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
	ǧ	ǧ̆		γκ	ɟ
	ḍḍ	ḍḍ	ḍḍ	ḍḍ	ɖ:
	θ	θ	θ	θ	θ
	χ	χ	χ	χ	x
	χ	χ̆		χ, χ̂	ç
	δ	δ	δ	δ	ð
	γ	g	γ	γ	ɣ
	y	j		γ, γ̂	ʝ
	ḷ			λ̆	ʟ
	ł	ł	λ̆	λ̂	ʎ
					ɾ
	ñ	ň	ν̆	ν̂	ɲ
					ŋ
	ś	z	σ, ζ	σ, ζ	z
	š	š	σ̆	σ̂	ʃ
	ž	ž		ζ̂	ʒ
	z, ts	ts	τσ	τσ	ts
	ź	dz	dζ	τζ	dz
	ć	ć	κ́	τσ̂	tʃ
	g´	g´	g´	τζ̂	dʒ

ΚΥΠΡΟΣ ΧΙΟΣ ΙΚΑΡΙΑ	Pernot 1907	Παντελίδης 1929	Newton 1972α	Κοντοσόπουλος 1969-1970
		ä̈	ä	
	ã, õ, ẽ, ĩ, ũ			
	k̯, ḏ		k̂	
	pp, tt, kk	ππ, ττ, κκ	pp, tt, kk	π-π́, τ-τ́, κ-κ́
		b, d, g	b, d, g	b, d, g
	g̯		ĝ	
	c		x	
	ç			
	ṣ		θ	
	ĝ		γ	
	y		y	
	ẓ		δ	
	l̯		ly	λ̂
				λ̇
		ρ-ρ		ρ́
				ῤ
				ρ̆
	r̯		r´	
	ṅ		ŋ	
	n̯		ny	ν̂
	¢	σ̆	š	σ̂, χ̂
		ζ̆	ž	ζ̂
	ŝ			
	t̯			κ̂
				κ̆
	t¢, ĉ	τσ̆	č	τσ̂
	ĵ	τζ̆	ǰ	τζ̂
		ξ̆	kš	ξ̆
		ψ̆	pš	ψ̆

	Κυπρή 1979	Παπαγγέλλου 2001	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
			ä	æ
				ã, õ, ɛ̃, ĩ, ũ
			k̂	c
	ππ, ττ, κκ	ππ, ττ, κκ	π-π́, τ-τ́, κ-κ́	pʰ:, tʰ:, kʰ:
			b, d, g	b, d, g
			γκ, γγ, ĝ	ɟ
			χ	x
			χ̂	ç
			θ	θ
			γ	ɣ
			γ, j	ʝ
			δ	ð
			λ̂	ʎ
			λ̇	ɻ
			ρ-ρ	r:
				r̥
				R
				rʲ
			ν, γγ	ŋ
			ν̂	ɲ
	σ̆, χ̂	σ̄, χ̄	σ̂	ʃ
	ζ̆	ζ̄	ζ̂	ʒ
			τσ	ts
			κ´	tɕ
				ktʃ (?)
	τ ζ̆, τσ̆	κ̄, τσ̄	τσ̂	tʃ
	τζ̆	γ̄γ̄	τζ̂	dʒ
	ξ̆	ξ̄	ξ̂	kʃ
	ψ̆	ψ̄	ψ̂	pʃ

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΗ

Dieterich 1908	Παντελίδης 1929	Tsopanakis 1940	Καραναστάσης 1964-1965	Μηνάς 1970
	ä			
b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
ππ, π‘	ππ, πh	ππ	π-π̓	ππ, π-π
ττ, τ‘, $τ^θ$	ττ, τ‘	ττ	τ-τ̓	ττ, τ-τ
κκ, κ‘	κκ	κκ	κ-κ̓	κκ, κ-κ
þ				
χ̓				
j		j		
lj		λ̆	λ̆	
łt	λd	$λλ^d$	$λ-λ^d$	λd
			λ̇	
			ρ̇(?)	
		ν̆	ν̆	
ŋ			ṇ(?)	
χ̆	χ̆	χ̆	χ̆	
σ̆, ς	σ̆	σ̆	σ̆	σ̆
		χ́	χ́	
		σ́	σ́	
ž	ζ̆	ζ̆		
		$τ^σ$		$τ^σ$
ndζ	ντζ	ndζ		ndζ
τj (?)		κ́	κ́	
dj (?)		ǵ	ǵ	
	τσ̆	κ̆	κ̆	
dž	τζ̆	ǧ	ǧ	

	Newton 1972β	Σκανδαλίδης 2006	Μηνάς 2006	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
	ä			ä	æ
	b, d, g	g		b, d, g	b, d, g
	pp	π-π‘	ππ	π-π̓	pʰ:
	tt	τ-τ‘	ττ	τ-τ̓, τθ	tʰ:, tᶿ
	kk	κ-κ‘	κκ	κ-κ̓	kʰ:
	θ			θ	θ
	x́			χ̂	ç
	γ´	j		γ̂	ʝ
	l´	λ̌		λ̂	ʎ
		λ-λ	λd	λ-λᵈ, λτ	lᵈ:
				λ̆	ʟ
				ρ-ρ	r:
	n´	ν̌		ν̂	ɲ
	ŋ				ŋ
	š	χ̌	χ́	σ̂	ʃ
			σ́	σ̂	ʃ
		χ́		χ́	ɕ
	s´	σ́		χ´	ɕ
	z´			γ́	ʑ
	ž			ζ̂	ʒ
	tˢ			τσ	ts
			ντζ	(ν)τζ	(n)dz
		κ́		κ́	tɕ
		γ́		γ́	dʑ
	č	κ̌	κ́, κ	τσ̂	ʧ
	ǰ	γ̌	γ́	τζ̂	ʤ

Kretschmer 1905	Τζάρτζανος 1909	Höeg 1925-1926	Παπαδόπουλος 1926	Ανδριώτης 1930
		ä	ἀ	
	ε͡α		ἀ	
	ε͡ο		ö	
	ι͡ου			
	ᵢ̯		ᵢ	ᵢ
j, i̯	ᵢ̯	i̯		
k′		k′		
b, d, g	b, d, g	b, d, g	μ̄π, ν̄τ, γ̄κ	b, d, g
χ́		χ́		
χ², γ²				
j	j	j		j
l′		l′	λ̇	
		ł		
r̥, n̥, m̥				
ŕ			ṙ	
ń		n′	ṅ	gn
ŋ		ŋ		
ṡ		ṡ		
ż		ż		
š	ch	š	σ̆	ch, σᵢ
ž		ž	ζ̆	ζᵢ
tš		č	τσ̆	tch
dž		ǰ		
kš			ξ̆	κch
pš			ψ̆	πch

	Τσοπανάκης 1953	Γεωργίου 1962	Μπόγκας 1964	Newton 1972β	**ΙΛΝΕ**	**ΔΦΑ**
					ä	æ
	ᵉα			ä	ε͡α	e̯a
	ᵉο			ö	ε͡ο	e̯o
	ι̯ου			ü	ü	y
					ᵢ	i̯
	ι̯				ι	i̯
		κ΄	κ̂	k΄	κ̂	c
	b, d, g	b, d, g	b, d	b, d, g	b, d, g	b, d, g
		χ΄		x΄	χ̂	ç
					χ̇, γ̇	χ, ɣ
		γ΄	j	γ΄		ɟ
	λ΄	λ΄	λ̂	l΄	λ̂	ʎ
					λ̃	ʟ
						r̥, n̥, m̥
					ξ̆	r̪
		ν΄	ν̂	n΄	ν̂	ɲ
				ŋ		ŋ
			ν̣		ν	n
				s΄	χ΄	ɕ
				z΄	γ΄	ʑ
	ŏ	σ΄	σ̂	š	σ̂	ʃ
	ζ̆	ζ΄	ζ̂	ž	ζ̂	ʒ
	τˢ		τσ	tˢ	τσ	t͡s
	τσ̂		τσ̂	č	τσ̂	t͡ʃ
				ǰ	τζ̂	d͡ʒ
	ξ	ξ΄	ξ̂		ξ̂	kʃ
	ψ	ψ΄	ψ̂		ψ̂	pʃ

ΜΑΝΗ ΠΑΛΑΙΟ-ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΚΡΗΤΗ	Mirambel 1929	Blanken 1951	Βαγιακάκος 1953-1954	Πάγκαλος 1955-1969	Κοντοσόπουλος 1969
	y	ɩ̯	ε̯, ɩ̯, ε,ɩ	ε̯, ɩ̯	
				q	
	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g	b, d, g
		λ´		λ̂	ʎ
					ɫ
				ρ̣	ɭ
	ν̇	ν´		ν̂	ɲ
				χ̂	
	χ̇, ch	ś	χ̂	σ̂, ς̂	ç´
		ch			ʃ
	γ̇, j		γ̂	γ̂, j, ζ̂	j´
		j	j		ʒ
	κ̇		κ̂	κ̂	c´
		č			
			ĝ		ɟ´
		ǧ			

	Newton 1972β	**ΙΑΝΕ**	**ΔΦΑ**
	j	ɹ̯	ɹ̯
		ḱ	k
	b, d, g	b, d, g	b, d, g
	l′	λ̂	ʎ
		λ̌	ʟ
		λ̇	ɻ
	n′	ν̂	ɲ
	x′	χ̂	ç
	ś	χ́	ɕ
	š	σ̂	ʃ
	z′	γ́	ʑ
	ž	ζ̂	ʒ
	tś	ḱ	tɕ
	č	τσ̂	tʃ
	dz′		dʑ
	ǰ	τζ	dʒ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αλεκτορίδης, Α. (1883): «Λεξιλόγιον τοῦ ἐν Φερτακαίνοις τῆς Καππαδοκίας γλωσσικοῦ ἰδιώματος». *ΔΙΕΕΕ* 1: 480-508

Αλμπανούδης, Π. (2009): *Το ιδίωμα της βόρειας Θράκης: το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι Α. Ρωμυλίας*, Αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Αναστασιάδης, Β. Κ (1976): *Ἡ σύνταξη στὸ φαρασιώτικο ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας*. Θεσσαλονίκη

Ανδριώτης, Ν. Π. (1930): «Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Ἴμβρου». *Ἀθηνᾶ* 42: 146-187

Ανδριώτης, Ν. Π. (1948): *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*. Ἀθῆναι: Ἴκαρος, [Collection de l'Institut Français d'Athènes 8]

Αρχέλαος Σαραντίδης Ι. (1899): *Ἡ Σινασός*, Ἀθῆναι: Τυπογραφεῖον Ἰωάννου Νικολαΐδου

Βαγιακάκος, Δ. Β. (1953-1954): «Συνίζησις καὶ ἐπένθεσις ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς Μέσα Μάνης». *Λεξικογραφικὸν Δελτίον* 6: 89-207

Βαλαβάνης, Ι. Γ. (1892): *Ζῶντα μνημεῖα τῆς ἀνὰ τὸν Πόντον ἰδιωτικῆς. Τμῆμα Α΄, Λεξιλόγιον*. Ἀθῆναι: Τυπογραφεῖον Περρῆ

Γεωργίου, Χ. Γ. (1962): *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα Γέρμα Καστοριᾶς*. Θεσσαλονίκη: Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

Δέφνερ, Μ. (1923): *Λεξικὸν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου*. Ἀθῆναι: Ἑστία

Κακριδής, Ι. (1926): *Ὁ νόμος τῆς ἀποβολῆς τῶν τονουμένων φωνηέντων εἰς τὸ ἰδίωμα τῶν Λευκῶν Πάρου*. Ἀθῆναι: Σφενδόνη

Καραναστάσης, Α. (1964-1965): «Ἡ φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς Κῶ». *Λεξικογραφικὸν Δελτίον* 10: 1-96

Καραναστάσης, Α. (1984-1992): *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας*, τ. 1-5. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Αθηνῶν

Καραναστάσης, Α. (1997): *Γραμματικὴ τῶν ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας*. Ἀθήνα: Ἀκαδημία Αθηνῶν

Καρολίδης, Π. (1885): *Γλωσσάριον συγκριτικὸν ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων*. Σμύρνη: Τυπογραφεῖον «Ὁ Τύπος»

Καστανιάς, Ε. Ν. (2004): *Το γλωσσικό ιδίωμα των Λευκών Πάρου*. Αθήνα: Έκδοση Προοδευτικού Συλλόγου Λευκιανών Πάρου της Αθήνας

Κατσάνης, Ν. (1984): «Διαλεκτικά Ι. Οι καταλήξεις -Σi̯á και -Σyá στα χωριά Δρυμός και Μελισσοχώρι». Στο *Αντίχαρη. Αφιέρωμα στον καθηγητή Σταμάτη Καρατζά*. Αθήνα: ΕΛΙΑ, 209-226

Κεσίσογλου, Ι. (1951): *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλαγάτς*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν

Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1969): *Γλωσσογεωγραφικαὶ διερευνήσεις εἰς τὴν κρητικὴν διάλεκτον*. Ἀθήνα: Γραφικαὶ Τέχναι Παπούλια

Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1969-1970): «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς κυπριακῆς διαλέκτου». *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου* 3: 87-109

Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (1972): «Ἐνόργανος μελέτη κρητικῶν τινων φθόγγων». *Κρητικὰ Χρονικὰ* 22: 448-464

Κυπρῆ, Θ. (1979): *Ὑλικὰ διὰ τὴν σύνταξιν ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς Κυπριακῆς διαλέκτου. Μέρος Α΄: Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκᾶ*. Λευκωσία: Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου [Δημοσιεύματα VII]

Κυριακίδης, Σ. (1923): «Γλωσσογεωγραφικὰ σημειώματα». *Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον* 6: 362-387

Κωστάκης, Θ. (1951): *Σύντομη γραμματικὴ τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου. Α΄ Τὸ ἰδίωμα Καστάνιτσας-Σίταινας. Β΄ Τὸ ἰδίωμα τῆς Προποντίδας*. Ἀθῆναι [Collection de l'Institut Français d'Athènes 35]

Κωστάκης, Θ. (1986-1987): *Λεξικό της τσακωνικής διαλέκτου*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών

Κωστάκης, Θ. (1999): *Γραμματική της τσακωνικής διαλέκτου (περιφέρεια Λεωνιδίου-Πραστού)*, [Χρονικά των Τσακώνων 15], Αθήνα

Λιόσης, Ν. (2007): *Γλωσσικές επαφές στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο*. Αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μανωλέσσου, Ι. και Ν. Κουτσούκος (2011): «Το φαινόμενο της χασμωδίας στη διάλεκτο των Μεγάρων: συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση». *Patras Working Papers in Linguistics* 2: 14-35

Μανωλέσσου, Ι. και Χ. Μπασέα-Μπεζαντάκου (υπό έκδ.): «Τα διπλά σύμφωνα στις νεοελληνικές διαλέκτους». *Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Κομοτηνή, 1-4 Σεπτεμβρίου 2011*, [e-book]

Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. (1985): *Φωνολογική ανάλυση του Σιατιστινού ιδιώματος*. Αδημοσίευτη διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Μαυροχαλυβίδης, Γ. και Ι. Κεσίσογλου (1960): *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Ἀξοῦ*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν

Μηνάς, Κ. (1970): *Τα ιδιώματα της Καρπάθου*. Αθήνα

Μηνάς, Κ. (2006): *Λεξικό των Ιδιωμάτων της Καρπάθου*. Κάρπαθος: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου [Σειρά Αυτοτελών Εκδόσεων αρ. 4]

Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. (υπό έκδ.): «Το ιδίωμα της Μάνης». Στο Χ. Τζιτζιλής (εκδ.), *Οι νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

Μπόγκας, Ε. (1964): *Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἠπείρου*. Ἰωάννινα: Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρωτικῶν Σπουδῶν

Μπουντώνας, Ε. (1892): *Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ*. [Ἀρχεῖα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου «Κοραῆ» 1]. Ἀθῆναι: Ἰγγλέσης

Οικονομίδης, Δ. Η. (1958): *Γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου τοῦ Πόντου*. Ἀθῆνα: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν

Πάγκαλος, Γ. Ε. (1955-1969): *Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης. Διάγραμμα γραμματικῆς καὶ γλωσσάριον τοῦ σημερινοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης*, 5τ. Ἀθῆναι

Παντελίδης, Χ. (1929): *Φωνητικὴ τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας*. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος

Παντελίδης, Ν. (2008): «Το φαινόμενο του τσιτακισμού στα πελοποννησιακά ιδιώματα». Στο *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ιωάννινα 30 Αυγ.-2 Σεπτ. 2007*, 1078-1093, [e-book]

Παπαγγέλου, Ρ. (2001): *Το Κυπριακό ιδίωμα. Μέγα Κυπρο-ελληνο-αγγλικό (και με λατινική ορολογία) Λεξικό*. Αθήνα: Ιωλκός

Παπαδόπουλος, Α. Α. (1926): *Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων τῆς νέας Ἑλληνικῆς*. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος

Παπαδόπουλος, Α. Α. (1955): *Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ποντικῆς διαλέκτου*. Ἀθῆναι: Ἐπιτροπή Ποντιακῶν Μελετῶν [Ἀρχεῖον Πόντου, Παράρτημα 1]

Παπαδόπουλος, Α. Α. (1958): *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ποντικῆς διαλέκτου*. Ἀθῆναι: Ἐπιτροπή Ποντιακῶν Μελετῶν [Ἀρχεῖον Πόντου, Παράρτημα 3]

Παρχαρίδης, Ι. (1885): «Γλωσσολογικά. Τὰ ἐν χρήσει στοιχεῖα». *Ἀστὴρ τοῦ Πόντου* 1: 27-28

Πετρούνιας, Ε. (1984): *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση. Τόμος Α΄, Γενικές γλωσσικές αρχές, φωνητική, εισαγωγή στη φωνολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Σακελλάριος, Α. Α. (1891): *Τὰ Κυπριακά, ἤτοι γεωγραφία, ἱστορία καὶ γλῶσσα τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον*. τ. 2, Ἡ ἐν Κύπρῳ γλῶσσα. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος

Σκανδαλίδης, Μ. (2006): *Λεξικό των Κωακών Ιδιωμάτων*. Αθήνα: Ο.Π.Α.Δ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου και των Δήμων Κω, Δικαίου και Ηρακλειδών

Συμεωνίδης, Χ. και Δ. Τομπαΐδης (1999): *Η σημερινή διάλεκτος της Ουκρανίας (περιοχής Μαριούπολης)* [Αρχείον Πόντου, Παράρτημα 20]. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών

Τζάρτζανος, Α. (1909): *Μελέτη περὶ τῆς συγχρόνου θεσσαλικῆς διαλέκτου*. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος

Τζιτζιλής, Χ. (2000): «Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία». Στο Α.-Φ. Χρηστίδης, Μ. Θεοδωροπούλου και Μ. Αραποπούλου (εκδ.), *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοι της*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ και Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 15-22

Τσοπανάκης, Α. (1953): «Τὸ σιατιστινὸ ἰδίωμα». *Μακεδονικὰ* 2: 266-298

Φάβης, Β. (1909): «Γλωσσικαὶ ἐπιστάσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ σκύριον ἰδίωμα». Στο *Τεσσαρακονταετηρὶς τῆς καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου*. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος, 242-270

Φωστέρης, Δ. και Ι. Κεσίσογλου, (1960): *Λεξιλόγιο τοῦ Ἀραβανί*. Ἀθήνα: Ἐκδόσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν

Χαραλαμπόπουλος, Α. (1980): *Φωνολογικὴ ἀνάλυση τῆς τσακώνικης διαλέκτου*. Αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Χατζησαββίδης, Σ. (1985): *Φωνολογική ανάλυση της ποντιακής διαλέκτου. Ιδίωμα της Ματσούκας*. Αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1905): «Περὶ τῆς συνιζήσεως ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ». *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. Α΄. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος, 332-355

Ψάλτης, Σ. (1905): *Θρακικά. Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς πόλεως τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν*. Ἀθῆναι: Π.Δ. Σακελλάριος

Abercrombie, D. (1954): «The recording of dialect material». *Orbis* 3: 231-235

Almeida, A. και A. Braun (1982): «Probleme der phonetischen Transkription». Στο W. Besch, U. Knoop, W. Putschke και H.E. Wiegand (εκδ.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, τ. 1. Berlin/New York: De Gruyter, 597-615

Almeida, A. και A. Braun (1986): «'Richtig' und 'falsch' in phonetischer Transkription. Vorschläge zum Vergleich von Transkriptionen mit Beispielen aus deutschen Dialekten». *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 53: 158-172

Anagnostopoulos, G. (1888): *Tsakonische Grammatik*. Berlin: Urania Buchhandlung και Athen: Verlag P.D. Sakellarios

Armosti, S. (2011): *The Phonetics of Plosive and Affricate Gemination in Cypriot Greek*. Αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Cambridge

Arvaniti, A. (1999α): «Standard Modern Greek». *Journal of the International Phonetic Association* 29: 167-172.

Arvaniti, A. (1999β): «Cypriot Greek». *Journal of the International Phonetic Association* 29: 173-178

Arvaniti, A. (2007): «Greek phonetics: The state of the art». *Journal of Greek Linguistics* 8: 97-208

Baltazani, M. (2005): «Phonetic variability of the Greek rhotic sound». Ομιλία στο συνέδριο *Phonetics and Phonology in Iberia (PaPI) 05*. Barcelona.

Baltazani, M. και N. Topintzi (2010): «The phonology and phonetics of glides

in North-Western Greek dialects». Στο A. Ralli, B.D. Joseph, M. Janse και A. Karasimos (εκδ.), *Proceedings of the 4th International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 54-68

Béis, St. και E. Magoula (υπό έκδ.): «La notation phonétique en lexicographie: le cas des dialectes méridionaux du grec moderne». *Actes du 30e Colloque International de Linguistique Fonctionnelle*. Nicosie: Université de Chypre

Bergounioux, G. (1992): «Les enquêtes de terrain en France». *Langue Française* 93: 3-22

Blanken, G. (1951): *Les Grecs de Cargèse (Corse). Recherches sur leur langue et leur histoire*. Leyde: Sijthoff

Cardiolacas, V. (1984-1985): *Description phonétique et phonologique du parler grec de l'ile de Kalymnos*. Αδημ. μεταπτ. διατρ., Πανεπιστήμιο Grenoble

Christou, T. και M. Baltazani (2011): «The phonetic realization of stressed vowels in the dialect of Kato Pedina in Ioannina». Στο Janse *et al*. (εκδ.) (2011), 25-36

Clackson, J. (2007): *Indo-European Linguistics. An Introduction*. Cambridge: CUP

Comparetti, D. (1866): *Saggi dei dialetti romaici dell'Italia Meridionale*. Pisa: Presso Fratelli Nistri

Coutsougera, F. και M. Katsoyannou (2011): «The consonant system of obsolescent grico». Στο Janse *et al*. (εκδ.) (2011), 59-71

Dawkins, R. M. (1916): *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge: CUP

Dawkins, R. M. (1940): «The dialects of Modern Greek». *Transactions of the Philological Society* 39: 1-38

Deffner, M. (1881): *Zakonische Grammatik*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung

Deville, G. (1866): *Étude du dialecte tzaconien*. Thèse pour le doctorat. Paris: Imprimerie Lainé et Havard

Dieterich, K. (1908): *Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden im Vergleich mit denen der übrigen Inseln des ägäischen Meeres*. Wien: Alfred Hölder [Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankomission VII]

Drettas, G. (1997): *Aspects pontiques*. Paris: Association de recherches pluridisciplinaires

Everson, M. *et al*. (2011): Everson, M., A. Dicklberger, K. Penzlin και E. Wandl-Vogt, «Revised proposal to encode "Teuthonista" phonetic characters in the UCS». *International Organisation for Standardisation*, διαθέσιμο διαδικτυακά στο: http://std.dkuug.dk/jtc1/sc2/wg2/docs/n4081.pdf

Fox, A. (1995): *Linguistic Reconstruction. An Introduction to Theory and Method*. New York: Oxford University Press

Handbook: The International Phonetic Association: *Handbook of the International Phonetic Association* (1999). Cambridge: CUP

Höeg, C. (1925-1926): *Les Saracatsans. Une tribu nomade grecque*. Paris: Champion

Janse, M. (2004): «Animacy, definiteness and case in Cappadocian and other Asia Minor Greek dialects». *Journal of Greek Linguistics* 5: 3-26

Janse, M. (2011): «Agglutination, Watkins' Law and the psychology of double inflection in Asia Minor Greek». Στο Janse *et al*. (εκδ.) (2011), 153-163

Janse, M. *et al*. (εκδ.) (2011): M. Janse, B.D. Joseph, P. Pavlou, A. Ralli και S. Armosti (εκδ.), *Studies in Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Nicosia: Kykkos Cultural Research Centre

Kamaroudis, S. (1982): *Le Samothracien: étude linguistique*. Αδημ. διδ. διατρ., Université Paris V

Katsoyannou, M. (1995): *Le parler gréco de Galliciano-Calabre*. Αδημ. διδ. διατρ., Université Paris VII

Kemp, J. A. (2006[2]): «Phonetic transcription: history». Στο K. Brown (εκδ.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier: 396-410

Kerswill, P. και S. Wright (1990): «The validity of phonetic transcription: limitations of a sociolinguistic research tool». *Language Variation and Change* 2: 255-275

König, W. (1988): «Zum Problem der engen phonetischen Transkription. Schwierigkeiten und Fehlerquellen am Beispiel von deutscher Substandard-Lautung». *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 55: 155-178

Kostakis, Th. (1964): *Le parler grec d'Anacou*. Athènes: Centre d'Etudes d'Asie Mineure

Kretschmer, P. (1905): *Der heutige lesbische Dialekt verglichen mit den übrigen nordgriechischen Mundarten*. [Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankomission III]. Wien: Alfred Hölder

de Lagarde, P. (1886): «NeuGriechisches aus Kleinasien». *Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 33. Göttingen: Dieterichsche Verlags-Buchhandlung

Leroy, Ch. (1985): «La notation de l'oral». *Langue Française* 65: 6-16

Méndez Dosuna, J. (2002): «Deconstructing 'height dissimilation' in Modern Greek». *Journal of Greek Linguistics* 3: 83-114

Martinet, A. (1965): *La linguistique synchronique*. Paris: Presses Universitaires de France

Mirambel, A. (1929): *Étude déscriptive du parler maniote méridional*. Paris: E. de Boccard

Morosi, G. (1870): *Studi sui dialetti greci della Terra d'Otranto*. Lecce: Tip. Editrice Salentina

Morosi, G. (1878): «I dialetti romaici del mandamento di Bova in Calabria». *Archivio Glottologico Italiano* 4: 1-117

Newton, B. (1967): «The Phonology of Cypriot Greek». *Lingua* 18: 382-411

Newton, B. (1972α): *Cypriot Greek. Its phonology and inflections*. Paris/The Hague: Mouton

Newton, B. (1972β): *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: CUP

Oeconomides, D. E. (1908): *Lautlehre des Pontischen*. Leipzig: Deichert

Papazachariou, D. (2006): «The quantitative study of the lateral variable (l) in the dialect of Patras». Στο M. Janse, B. D. Joseph και A. Ralli (εκδ.), *Proceedings of the Second International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Mytilini: Patras University Press, 298-313

Pellegrini, A. (1880): *Il dialetto greco-calabro di Bova*, τ. 1. Torino/Roma: Ermanno Loescher

Pernot, H. (1907): *Études de linguistique néo-hellénique. Vol. I. Phonétique des parlers de Chio*. Paris: Les Belles Lettres

Pernot, H. (1934): *Introduction à l'étude du dialecte tsakonien*. Paris: Les Belles Lettres

Pop, S. (1950): *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques. Première partie, dialectologie romane*. Louvain: Duculot

Profili, O. (1983): *Le parler grico de Corigliano d'Otranto. Phénomènes d'interférence entre ce parler grec et les parlers romans environnants, ainsi qu'avec l'italien*. Αδημ. διδ. διατρ., Université de Grenoble

Pullum, G. K. και W. A. Ladusaw (1996): *Phonetic Symbol Guide*. Chicago: Chicago University Press

Rézeau, P. (1990): «Le dictionnaire dialectal: l'exemple français». Στο F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand και L. Zgusta (εκδ.), *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*, τ. 2. Berlin: De Gruyter, 1467-1475

Richter, H. (1982): «Darstellung und Verwendung verschiedener Transkriptionssysteme und -methoden». Στο W. Besch, U. Knoop, W. Putschke και H.E. Wiegand (εκδ.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, τ. 1. Berlin/New York: De Gruyter, 585-597

Rogers, H. (2005): *Writing Systems. A Linguistic Approach*. Oxford: Blackwell

Rohlfs, G. (1964): *Lexicon Graecanicum Italiae Inferioris*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag

Rohlfs, G. (1977): *Grammatica storica dei dialetti italogreci (Calabria-Salento)*. München: Verlag C. H. Beck

Romano, A. (2011): «Acoustic data about the Grico vowel system», στο Janse *et al*. (εκδ.) (2011), 83-94

Rossi-Taibi, G. και G. Caracausi (1959): *Testi neogreci di Calabria*. Palermo: Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici

Schiefer, L. και B. Pompino-Marschall (1996): «Phonetische Transkription». Στο H. Günther και O. Ludwig (εκδ.), *Schrift und Schriftlichkeit*, τ. 2. Berlin: De Gruyter, 1583-1591

Schinas, M. (1829): *Grammaire élémentaire du grec moderne, divisée en deux parties… à l'usage des commençans. Par Michel Schinas (de Constantinople)*. Paris: L. Hachette

Scutt, A. C. (1912): «The Tsakonian dialect. I». *Annual of the British School at Athens* 19: 133-173

Teuchert, H. (1924-1925): «Lautschrift des Teuthonista». *Teuthonista* 1: 5

Trubetzkoy, N. S. (1939): *Principes de phonologie*. Paris: Klincksieck

Trudgill, P. (2003): «Modern Greek dialects: A preliminary classification». *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-63

Trudgill, P. (2009): «Greek Dialect Vowel Systems, Vowel Dispersion Theory, and Sociolinguistic Typology». *Journal of Greek Linguistics* 9: 165-182

Tsopanakis, A. (1940): *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*. Athen: Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher

Wiesinger, P. (1964α): «Das phonetische Transkriptionssystem der Zeitschrift 'Teuthonista'. Eine Studie zu seiner Entstehung und Anwendbarkeit in der deutschen Dialektologie mit einem Überblick über die Geschichte der phonetischen Transkription im Deutschen bis 1924». *Zeitschrift für Mundartforschung* 31: 1-20

Wiesinger, P. (1964β): «Das phonetische Transkriptionssystem der Association Phonétique Internationale (API) aus der Sicht der deutschen Dialektologie». *Zeitschrift für Mundartforschung* 31: 42-49